

AZ 1963. ÉV FINNUGOR NYELVÉSZETI MUNKÁSSÁGA*

Összeállították:

HAJDÚ PÉTER

és

MIKOLA TIBOR

Rövidítések:

- AEH = Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae
ALH = Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae
ANyIOK = A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei
CIF = Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum. Redigit Gy. Ortutay. Budapest 1963.
E = Ethnographia
EP = Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja Pöytäkirjat
ESA = Emakeele Seltsi Aastaraamat
ESK = Eesti keele süntaksi küsimusi
ETAT = Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateaduste seeria
FFC = Folklore Fellows Communications
GF = Glaubenswelt und Folklore der sibirischen Völker. Hrsg. von V. Diószegi, Budapest 1963.
IANE = Izvestija Akademii Nauk Estonskoj SSR. Serija obščestvennyh nauk.
ICP = Proceedings of the Fourth International Congress of Phonetic Sciences. Edited by A. Sovijärvi and P. Aalto. Hága 1962.
ISK = Istoriko-Filologičeskij Sbornik Komi Filiala AN. SSSR.
JSFOu = Journal de la Société Finno-Ougrienne
KK = Keel ja Kirjandus
KKIU = Keele ja Kirjanduse Instituudi Uurimised
KSVK = Kalevalaseuran Vuosikirja
MNY = Magyar Nyelv
MNYj = Magyar Nyelvjárások
MSFOu = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne
N = Nonaginta. J. V. Veski 90. sünnipäevaks. Toim. P. Ariste, V. Pall stb. Tallinn 1963.
NNyt = Néprajz és Nyelvtudomány
NyK = Nyelvtudományi Közlemények
Nyr = Magyar Nyelvőr
PFJ = Pribaltijsko-Finskoe Jazykoznanie
SĖ = Sovetskaja Ėtnografija
SĖS = Sibirskij Ėtnografičeskij Sbornik
Sj = Sananjalka
SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SzT = Szótörténeti és szófejtő tanulmányok. Szerk. Pais D. és Benkő L. Budapest 1963.

* És pótlások az 1962. év bibliográfiájához (NNyt VII: 163—178 l.)

- TDSFU = Tezisy dokladov i soobščenija k Vsesojuznoj konferencii po voprosam finno-ugorskogo jazykoznanija. Red. Kollegija: B. A. Serebrennikov, V. I. Lytkin stb.
 TIĚ = Trudy Instituta Ėtnografii
 TKF = Trudy Karelskogo Filiala AN. SSSR.
 UAJb = Ural-Altäische Jahrbücher
 V = Virittäjä
 VJ = Voprosy Jazykoznanija

1. Tudománytörténet, megemlékezések

- WEÖRES, GYULA: Suomalais-ugrilaisten kielten tutkimus Unkarissa 1800-luvun alussa: V 1963: 32—39 l.
 VÉRTES O. ANDRÁS: Hunfalvy Pál levelei Imre Sándorhoz: NyK 65: 424—438 l.
 ERDŐDI JÓZSEF: A Nyelvtudományi Közlemények jubileuma: Nyr 87: 394—395 l.
 LAKÓ, GYÖRGY: Zum hundertjährigen Jubiläum der sprachwissenschaftlichen Zeitschrift der Ungarischen Akademie der Wissenschaften „Nyelvtudományi Közlemények”: ALH 13: 1—13 l.
 K. SAL, ÉVA: Aus der Geschichte der Zeitschrift Nyelvtudományi Közlemények (Sprachwissenschaftliche Mitteilungen): ALH 13: 127—131 l.
 VIIDALEPP, RICHARD: Walter Anderson (1885—1962): KSVK 43 (1963): 391—394 l.
 BEREZKI GÁBOR: Beke Ödön 80 éves: NyK 65: 193 l.
 ITKONEN, ERKKI: Ödön Beke 80-vuotias: V 1963: 169—170 l.
 KÁLMÁN BÉLA: Beke Ödön nyolcvan éves: MNy 59: 245—246 l.
 KNIEZSA ISTVÁN: Beke Ödön nyolcvanéves: Nyr 87: 161—162 l.
 LAKÓ GYÖRGY: Beke Ödön akadémikus köszöntése: ANyIOK 20 (1963): 353—356 l.
 M. VELENYÁK ZSÓFIA: Beke Ödön tudományos munkássága: NyK 65: 464—473 l.
 JOKI, AULIS J.: M. A. Castrénin elämäntyö: V 1963: 289—302 l.
 GULYA JÁNOS: Cs. Faludi Ágota 1925—1963: NyK 65: 455—456 l.
 KUUSI, MATTI: 60-vuotias Sulo Haltsonen: V 1963: 173—177 l.
 VIRTARANTA, PERTTI: Niilo Ikola 80-vuotias: V 1963: 368—377 l.
 KANNISTO, TYTTI: Artturi Kanniston tutkimusmatkat Siperiassa; JSFOu 64/1, 161 l.
 Kannisto naplójegyzeteit, leveleit és fényképfelvételeit tartalmazza.
 LAKÓ GYÖRGY: Lauri Kettunen 1885—1963: NyK 65: 453—455 l.
 RUOPPILA, VEIKKO: Lauri Kettunen: V 1963: 74—76 l.
 SIRO, PAAVO: Lauri Kettunen: Sj 5: 104—106 l.
 VIIDALEPP, RICHARD: Kaarle Krohn ja eesti rahvaluteadus: KK 1963: 280—288 l.
 VIIDALEPP, RICHARD: Kaarle Krohn ja eestiläinen kansanrunoustiede: KSVK 43 (1963): 19—37 l.
 VÄISÄNEN, A. O.: Jokunen muistelmia Kaarle Krohnista: KSVK 43 (1963): 335—337 l.
 HAJDÚ PÉTER: In memoriam Toivo Vilho Lehtisalo: 1887—1962: NNyt 7: 157—162 l.
 JOKI, AULIS J.: T. Lehtisalo (1887—1962): KSVK 43: 370—390 l.
 N. SEBESTYÉN IRÉN: Toivo Vilho Lehtisalo 1887—1962: NyK 65: 194—195 l.
 ITKONEN, ERKKI: Toivo Vilho Lehtisalo: EP 1963: 87—93 l.
 ITKONEN, ERKKI: Matti Liimola 60-vuotias: V 1963: 171—172 l.
 MINDEN, J. v.: Julius Mägiste zum 60. Geburtstag: UAJb 35: 76—77 l.
 ITKONEN, TERHO: Viljo Nissilä 60-vuotias: V 1963: 271—273 l.
Eduard Päll 60-aastane: ESA 9: 227—228 l.
 GANSCHOW, G.: Paavo Ravila zum 60. Geburtstag: UAJb 35: 77—78 l.
 KODOLÁNYI, J. JR.: Antal Reguly: GF 17—28 l.
 Halálának 100. évfordulója alkalmából ismerteti Reguly munkásságát és méltatja szerepét Szibéria néprajzának hazai kutatásában.
 PEEGEL, JUHAN: J. V. Veski 90-aastane: ESA 9: 3—6 l.
Pühendusviik sõnasepp J. V. Veski. Kny. < Mana 1963. Nr. 3/4. — 32 l.
 Az emlékfüzetben J. Mägiste emlékezik meg J. V. Veski-ről (1—11 l.), V. Tauli Veski nyelvújítói munkájáról ír (11—22 l.). Tartalmazza még A. Saareste cikkét a bővítmény utáni párhuzamos alany-állítmányról.
Nonaginta. Johannes Voldemar Veski 90. sünnipäevaks 27. juunil 1963. Szerk.: Paul Ariste, Valdek Päll stb. Tallinn 1963, Eesti NSV Teaduste Akadeemia. — 288 l., 10 fénykép mell. — [Emakeele Seltsi Toimetised 6]

J. V. Veski a kiváló nyelvművelő és filológus neve elválaszthatatlan a modern észti irodalmi nyelv történetétől, amelynek fejlesztésében nagy része volt. Születésének 90. évfordulójára tisztelték meg ezzel az emlékkönyvvel, mely 30 — főleg észti nyelvészeti — cikket tartalmaz. A kötetnek számunkra fontosabb cikkeit bibliográfiánkba külön tételként felvettük.

2. Általános finnugor tárgyú művek

Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus 20—24. IX. 1960. Redigit Gy. Ortutay. Budapest 1963, Akadémiai Kiadó. — 490 l.

Az 1960. évi budapesti Nemzetközi Finnugor Kongresszus anyagát közli a kongresszus szekcióinak megfelelő négyes tagolásban (Linguistica, Ethnographica, Archaeologica-Anthropologica-Historica, Litteraria). A bevezetés beszámol a kongresszus eseményeiről, a résztvevőkről, közli Ortutay Gyula megnyitó és W. Steinitz záró beszédét, mely a kongresszus határozatait is tartalmazza. A több mint félszáz cikk zöméről bibliográfiánk különböző helyein számolunk be.

Glaubenswelt und Folklore der sibirischen Völker. Herausgegeben von V. Diószegi. Budapest 1963, Akadémiai Kiadó. — 534 l.

A Reguly Antal halálának 100. évfordulója alkalmából — 5 éves késéssel — kiadott emlékkönyv magyar, német, svéd, cseh és szovjet szerzők tanulmányait közli szibériai (ill. részben szibériai kapcsolattú) népek hitvilágának és népköltészetének témaköréből. Az ugor, szamojéd és lapp vonatkozású közleményekről bibliográfiánk megfelelő helyein számolunk.

Tezisy dokladov i soobščeniya k Vsesojuznoj konferencii po voprosam finno-ugorskogo jazykoznanija. Red. kollegija: B. A. Serebrennikov, V. I. Lytkin, K. E. Majtinskaja, G. M. Kert, A. M. Rot. Užgorod 1963, Inst. Jazykoz. AN, Užgorodskij GosUniv. — 62 l.

Az Ungváron 1963. szeptember végén és október elején rendezett Finnugor konferencia előadásainak rövid összefoglalásait tartalmazza.

Osnovnye itogi i zadaci razrabotki voprosov pismennosti i razvitija literaturnyh jazykov narodov SSSR: VJ 1963, 3: 3—14 l.

AALTO, P.: Frauensprachliche Erscheinungen in finnisch-ugrischen Sprachen: CIF 272—275 l.

Egyes fgr. nyelvekben a nyelvi tabunak olyan formáit találjuk, hogy egyes állatokat más néven neveznek a nők, mint a férfiak. A medve ilyen tabu-elnevezéseinek létrejöttét a paleolit medvetisztelettel hozza kapcsolatba.

ALVRE, P.: *i-mitmuse päritolust: N 78—94 l.*

A több uráli nyelvben jelenkező, és sokféleképpen magyarázott *i* többesjel eredetét fejtegeti. Megállapítása szerint a balti finn és lapp együttelés korából származó *i* többesjel az uráli **ja, *jä* kollektív és lokális (adverbium) képzővel függ össze. Ebből más uráli nyelvekben is keletkezhetett többest jelölő elem (zürj. *-jan*, permi *-jas, -jos*, magy. *-i, -i, -j*).

ARISTE, P.: Soome-ugri keeltest: Kodumurre 5 (1962): 8—21 l.

BEKE, Ö.: Die dringenden und wichtigen Aufgaben der finnisch-ugrischen (uralischen) Sprachwissenschaft: CIF 48—51 l.

BELICER, V.: Osnovnye itogi etnografičeskogo izučeniya finno-ugorskich narodov v SSSR za poslednee desjatiletie: CIF 323—329 l.

CERNECOV, V.: Drevnejšij period istorii narodov ural'skoj obščnosti: CIF 405—411 l.

Régészeti eszközökkel vezet vissza az uráliak történetét a kelteminári kultúrával egy etnokulturális közösségbe tartozó, legrégebb nyugat-szibériai neolitik korszakig, a kozlovi-ig (ie. V—IV. e.). Az uráliak a gorbunovói korban (ie. IV. e. vége—III. e. 3. harmada) kiterjeszkedtek az É. Szoszva, Narim vidékéig, és e kor közepén hatolnak be a kámai területekre, ahol az ottani mezolitik lakossággal keverednek: ebben látja a finn-permiekt kiválását. Az Urálon túli, aeneolitik folyamán az ie. II. évezredben a ligetes sztyeppén új állattenyésztő kultúra jön létre — ebben a magyarság elődeit sejtí. — Cs. előadásához kapcsolódik László Gy. (411—412 l.), Moór E. (412. l.) és Dienes I. (413—415. l.) hozzászólása.

ERDŐDI, J.: Zur Frage der Herkunft der Präteritum-Suffixe in den uralischen Sprachen: CIF 65—69 l.

Mészöly nyomán egyes fgr. präteritum-jelek és locativus ragok összefüggéseit fejtegeti.

FOKOS-FUCHS, D. R.: Aus dem Gebiete der finnisch-ugrischen Verbalnomina: CIF 73—92 l.

Főleg magyar és permi igeneveknek azt az eredeti differenciálatlanságukból eredő tulajdonságát vizsgálja, hogy nomen agentis, actionis vagy acti, ill. aktív és passzív szerepben egyaránt előfordulnak. A sok funkció közül több nem csak közvetlenül az eredeti differen-

ciálatlanságból, hanem egyéb megszilárdult szerepkör (pl. *nomen actionis*) közbeiktatásával magyarázható.

FOKOS DÁVID: A jelöletlenség mint az urál-altaji nyelvek egyik jellemző szintaktikai sajátossága: NyK 65: 3—48 l.

Eddigi kutatásait folytatva a tárgy és a birtokos jelző jelölésével, valamint a ragtalan határozók problémájával foglalkozik.

GROMOV, G. G.—KOZLOVA, K. I.—LAŠUK, L. P.: Očerki po etnografii narodov SSSR. Evropejskaja časť. Učebnoe posobie. Moskva 1962, Univ. — 125 l.

JOKI, A. J.: Uralte Lehnwörter oder Zufälle?: CIF 105—107 l.

Elvileg nincsen akadály a annak, hogy az indogermán nyelvekben régi fgr. jövevény-szavak után kutassunk. Az eddigi ilyen irányú kísérletek azonban még nem vezettek teljesen megnyugtató eredményre. Alapos és sok szempontú vizsgálat szükséges a két nyelvcsalád közti ún. véletlen egyezések megítéléséhez is.

KAHLA, MARTTI: Neuvostoliitossa suomalais-ugrilaisilla kielillä julkaistua kirjallisuutta Suomen ja Unkarin kirjastoissa. — Finnugor nyelvű szovjet kiadványok Finnország és Magyarország könyvtáraiban: JSFOu 64/5, 162 l.

LÁSZLÓ, Gy.: Die ältesten Epochen der uralischen Vorgeschichte: CIF 416—419 l.

Akkor még kéziratossá, azóta „Östörténetünk legkorábbi szakaszai” címen megjelent könyve fberedményeit — ún. szvidéri elméletét — ismerteti.

LYTKIN, W. I.: Über einige Vokalentsprechungen in den finnisch-ugrischen Sprachen: CIF 60—64 l.

A zürjén *o* ~ votják *u* magánhangzó-megfelelést a felső-sziszolai és jazvai zürjén, valamint a délnyugati votják nyelvjárások adatai alapján hármassal öspermi előzményre vezeti vissza (*ö*, nyílt *o*, zárt *o*).

M. I.: Szovjet konferencia a finnugor folklór kérdéseiről: E 74: 123—124 l.

MAJTINSKAJA, K. E.: Über die Frage der Unterscheidung der finnisch-ugrischen Komposita und Wortkompositionen: CIF 93—97 l.

A fgr. nyelvekben sok nehézséget okozott a szó szerkezetek és összetételek megkülönböztetése. Az eddig leggyakrabban hangoztatott jelentéstani tényezők helyett a grammatikai sajátosságokat veszi tekintetbe az összetétel és szó szerkezet elhatárolásában.

MAJTINSKAJA, K. E.: Ob ogranichenii slova ot časti slova (na materiale finno-ugorskich jazykov): Morfoložičeskaja struktura slova v jazykach različnyh tipov (Moskva—Leningrad 1963, Izd. AN) 90—99 l.

MAJTINSKAJA KLÁRA: A kettőztetések szerkezeti típusai a finnugor nyelvekben: NyK 65: 361—369 l.

Megállapítja, hogy már az alapnyelvben is voltak különféle kettőztetések. Utal számos, nálunk ismeretlen szovjet tanulmányra.

MATVEEV, A. K.: Nekotorye itogi izučenija severnorusskoj substratnoj toponimiki finno-ugorskogo proischoždenija: TDSFU 22—26 l.

MOÓR ELEMÉR: A nyelvtudomány mint az ős- és néptörténet forrástudománya. Budapest 1963, Akadémiai Kiadó. — 182 l.

Moór őstörténeti munkálkodásának voltaképpen módszertani summája ez a kötet. Érdeklődésre tarthatnak számot a két nyelvűség nyelvi nyomairól, a felesleges jövevényiszavakról, a hangtörténet őstörténeti felhasználhatóságáról vallott nézetei. Foglalkozik a hely- és népevek szerepével az őstörténetben. Külön fejezet tárgyalja a szókészlet szerepét őstörténeti kutatásainkban, valamint a nyelvészeti időrend és a nyelvészeti helymeghatározás problematikáját. Véleményt mond az életföldrajzi módszerről, a komplex őstörténeti kutatásokról. Megállapításait az uráli, indoeurópai, altaji és más népek és nyelvek köréből vett példákkal illusztrálja.

PAULSON, I.—HULTKRANTZ, A.—JETTMAR, K.: Die Religionen Nordeurasiens und der amerikanischen Arktis. Stuttgart 1962, Kohlhammer. — 425 l.

RADANOVICS, K.: Über den Ursprung einiger finnisch-ugrischer Völkernamen: CIF 98—104 l.

A *chanti* és *udmurt* népeveket magyarázza.

RAUN, ALO: Johdatusta strukturaalikielietiteeseen. Helsinki 1963, SKS. — 82 l. — [Tietolipas 30]

Teljességre és részletezésre nem törekvő rövid bevezetés a strukturális nyelvészetbe, főleg finn nyelvekhez tájékoztatására. Legbővebben a fonológiai analízis elveivel foglalkozik (7—30 l.), ezt követi a morfémák és a szintaktikai szerkezetek elemzésében követett eljárások áttekintése (31—45 l.). Külön fejezetet szentel a nyelvtipológiának (58—65 l.), valamint annak a kérdésnek, hogy mit nyújthat a strukturalizmus az összehasonlító nyelvtudomány-

nak (46—57 l.). Befejezésként néhány szóban ismerteti a glosszematikát, a gépi fordítás és a pszicholingvisztika kérdéseit (66—70 l.). Példaanyagát elsősorban finnugor nyelvekből választja.

RAVILA, P.: Zur Geschichte des finnisch-ugrischen Nominalsatzes: CIF 70—72 l.

Lapp, mordvin és finn nominális, valamint verbum finitum-os mondatok morfológiai vizsgálatából arra következtet, hogy a präsens alakok igen hosszú ideig megtartották nominális jellegüket, még akkor is, amikor a präteritum már verbum finitum jelleget öltött. A mordvin nominális konjugációt külön nyelvi fejleménynek tekinti.

RÄSÄNEN, MARTTI: Uraltaillainen kielisukulaisuus: EP 1963: 181—189 l.

Saját kutatásai és más kutatók eredményei alapján áttekinti az urál-altáji nyelvrokonság fontosabb bizonyítékait. Legrészletesebben a szókészletben mutatkozó egyezéseket vizsgálja, tárgykörök szerint csoportosítva anyagát.

SEREBRENNIKOV, B. A.: Formgeschichtliche Untersuchungen: ALH 13: 257—274 l.

A zürjén *-jas, -jan* többesjel a szerző szerint egyes nyelvjárásokban az önálló *igz* 'Leute' szóra megy vissza, más nyelvjárásokban viszont *egy a* kollektív többesjélből keletkezett. A *j* anorganikus elem, az *s*, ill. *n* pedig determinatívum.

Több elavult zürjén esetragot mutat ki névutókbán.

A cseremiszenben — Galkin nyomán — egy *-e* lativusragot vél fölfedezni.

A jurák *š* múltidő jel valamely — valószínűleg 'sein' jelentésű — segédigének a maradványa, *s* nem hozható összefüggésbe az obi-ugor *s* időjellel. Az obi-ugor *s*-hez a kérdő mondatokban előforduló *s* múltidő jel kapcsolandó.

A cseremisiz *-la* lativusrag tatár hatás alatt vett fel hasonló jelentést.

SEREBRENNIKOV, B. A.: О сушности процессов изменения слова и словосочетания и о природе и характере структуры слова в тюркских и финно-угорских языках: Морфологическая структура слова в языках различных типов (Moskva—Leningrad 1963, Izd. AN) 216—222 l.

SEREBRENNIKOV, B. A.: Istoriko-lingvističeskije zametki: ISK 8 (1962): 3—8 l.

1. Az Alsó-Vicsgda táján az osztják nyelv alapján elemezhető helyneveket talál.

2. A ma csak helynevekben és elszigetelt kifejezésekben előforduló *zoptm* szó azonos a votj. *zypm*, osztj. *kurt* 'falú' szóval.

3. A *самъ уменье* 'szó egykor 'сила' jelentésű volt. Ebben a jelentésben került át az osztjákba.

4. A *мукот-а* 'оһ ушер'-а-ja eredetileg kiemelés céljából került a szóhoz. Később funkciója elhomályosult.

5. A zürjénben néha jövő idő áll múlt helyett. A jövő idő efféle használata akkor keletkezett, amikor a jövő idő egyes alakjai még jelen értékűek voltak.

STEINITZ, W.: Zur finnisch-ugrischen Vokalgeschichte: CIF 52—59 l.

Néhány hangtörténeti kérdés tisztázására törekszik, melyek magánhangzó elméletének bírálatával kapcsolatban merültek föl. 1. A fgr. redukált magánhangzókra vonatkozó, többek által bírált feltévesztést igazolják Lytkin kutatásai: a zürjénben kimutatta fgr. redukált magánhangzók reflexeit. Ezenkívül saját obi-ugor hangtörténeti vizsgálatai is összhangban állnak eddigi eredményeivel (az obi-ugor kvantitatív-quantitatív magánhangzó-váltakozás a vogulban tiszta kvantitatív változássá alakult). — 2. A fgr. alapnyelvre rekonstruált redukált magánhangzók nyílásfok szempontjából irrelevánsak, s így jelölhetjük azokat *u, ü, i*-vel is (ez a jelölésmód némileg közelíti felfogását Itkonen eredményeihez). — 3. A finn-permi nyelvekben a mai napig nem sikerült kimutatni az általa feltett magánhangzó-váltakozások nyomait. Az ebből származó konzekvenciákat hajlandó levonni, de nézete szerint ez nem befolyásolja magánhangzó-elmélete alapjait. — 4. A finn jégszekerény-elmélet nem alkalmas kiindulópont az alapnyelvi magánhangzó rendszer rekonstrukciójához. Ezzel kapcsolatban vitatja Itkonen magánhangzó-elméletének módszereit és eredményeit.

TAILLEUR, O. G.: Sur les négations *ei* et *ele* ainsi que le verbe *le- 'être'* dans une langue de la Sibirie Septentrionale: CIF 108—111 l.

Az uráli-jukagír grammatikai és szókészleti egyezésekre hívja fel az uralisták figyelmét.

TEPLJASINA, T. I.: О терминах родства у бесерман: TDSFU 40—42 l.

TÓTH, T.: Turko-finnougorskije vzaimootnošenija v zone r. Beloj po antropologičeskim dannym: CIF 445—448 l.

A baskír mizserek antropológiai vizsgálata régi török és fgr. elemek keveredésére utal.

VASILEVIČ, G. M.: Tipy obuvi narodov Sibiri: SMAE 21 (1963): 3—64 l.

VILKUNA, K.: Die finnisch-ugrische Ethnologie heute: CIF 309—318 l.

A fgr. néprajz módszereit bíráló régebbi írásainak szellemében megállapítja, hogy a fgr. etnológiának ki kell lépnie a finnugor nyelvek által meghatározott szűk keretektől, és az egyes fgr. népek kultúráit a szomszédos népekével együttesen, fejlődésükben és egymásra hatá-

sukban kell vizsgálnia. A „finnugor őskultúra” rekonstruálása helyett a fgr. népek lakóhelyein kialakult számos helyi kultúra szisztematikus leírására és kialakulásának kutatására kell törekedni. — Az előadáshoz K. Kovács L. (318—321 l.) és Vargyas L. (321—323 l.) szölt hozzá.

ZLOBINA, V.: K probleme leksičeskoj interferencii: TDSFU 45—46 l.

3. Lapp nyelv

ITKONEN, ERKKI: Lappalainen kansanrunous. Kny. < Suomen kirjallisuus 1. (Helsinki 1963): 525—569 l. — [Lapin Sivistysseuran Julkaisuja 26.]

A finnországi lapp csoportok áttekintése után tárgyalja a *joiku* műfajának, szerkezetének, eredetének kérdéseit. Foglalkozik a lapp népköltészet egyéb műfajaival (mese, eredetmonda, hitrege, varázslókról szóló történetek stb.).

ITKONEN, E.: Über den Genetiv und Partitiv in einigen Adverbien: CIF 226—255 l.

A modális-habitívnek nevezett állapothatározószók egyes és többes genitívusi, ill. partitívus ragos formáinak (határozószói és jelzői) funkcióit és alaki sajátosságait tárgyalja az Inari lappban, kitékintve más lapp nyelvjárásokra is.

KERT, G. M.: O karaktere leksiki saamskich dialektov kol'skogo poluostrova: TDSFU 7—8 l.

LAGERCRANTZ, ELIEL: Lappische Volksdichtung VI. Texte aus den see-, nord-, west- und südlappischen Dialekten. Index. Helsinki 1963, SUS. — 222 l. — [MSFOu: 126.]

A könyv első részében formai és tartalmi szempontból válogatott szövegeket közöl a nyugati tengeri lapp, északi lapp, északnyugati, nyugati fjordlapp, nyugati és déli lapp nyelvjárásokból (1—110 l.). Az Index-ben (113—222 l.) motívum és variáns jegyzék, ill. a lapp folklór mitikus szimbólumvilágáról szóló tanulmány következik.

MANKER, E.: *Seite*-Kult und Trommelmagie der Lappen: GF 29—43 l.

Összefoglaló képet rajzol a régi lappok szellemlényeiről, isteneikről, a lapp sámán tevékenységéről, az áldozásról, áldozati helyekről és az ott található természet formálta, istenképként tisztelt kőszobrokról (*seite*).

PELTO, P. J.: Individualism in Skolt-Lapp society. Helsinki 1962, Suomen Muinaismuistoyhdistys. — 261 l.

SENKEVIČ—GUDKOVA, V. V.: Morfoložičeskaja struktura saamskogo slova: Morfoložičeskaja struktura slova v jazykach različnych tipov (Moskva—Leningrad 1963, Izd. AN) 244—251 l.

SENKEVIČ—GUDKOVA, V. V.: Strukturno-slovoobrazovatel'nye elementy v toponimike Kol'skogo poluostrova: TDSFU 26—28 l.

VORREN, Ö.—MANKER, E.: Lapp life and customs. London 1962, Oxford Univ. Pr. — 183 l.

VORREN, Ö.: Finnmarksamenes nomadisme, Bd. 1—2. Oslo 1962, Univ. I. k.: 14 l., 48 [+1] térk., II. k. 263 l. [Tromsø Museums skrifter 9.]

4. Balti-finn nyelvek

I.

ALEKSEEV, V.: Kranioložičeskij tip finnov i nekotorye voprosy proischoždenija pribaltijsko-finskich narodov. — Über den kranioologischen Typ der Finnen und über einige Fragen der Herkunft ostseefinnischer Völker: ETAT — IANÉ 1963/2: 136—146 l.

Főleg az europid és mongolid elemek arányával foglalkozik a balti finneknél.

ALVRE, PAUL: Pronoomeni see tüvedest läänemere-soome keeles: ESA 9: 131—150 l. [HÄMÄLÄINEN] CHAMJALJAINEN, M. M.: O razvitii glasnych v konce slova v karef'skom i vep'sskom jazykach: PFJ: 12—22 l. — [TKF 39]

DOLJA, T. G.—SUCHANOVA, V. S.: Zaimstvovanija iz pribaltijsko-finskich jazykov v russkich narodnych govorach Karelii: TDSFU 46—47 l.

HAKULINEN, LAURI: Vanha kirjasuomi ja viro: V 1963: 227—238 l.

A régi finn irodalmi nyelv és az észet hasonlóságait mutatja be.

IKOLA, O.: Zur Geschichte der indirekten Rede in den ostseefinnischen Sprachen: CIF 208—211 l.

MULLONEN, M. I.: Nekotorye problemy sostavlenija dialektičeskich slovaroj vep'sskogo i karel'skogo jazykov: TDSFU 57—58 l.

POSTI, L.: Fragen der ostseefinnischen Verbalflexion: CIF 216—225 l.

A déli észben két konjugációs rendszer van, melyek csak a 3. személyben különböznek egymástól. Véleménye szerint ez a közfinnre visszamenő archaikus jelenség. A 2. konjugációba az ún. mediális igék (genus medium) tartoztak, s a 3. személyű *-sen végződés funkciója az alanyra utalás volt. Ez a közfinn végződés egyes balti finn nyelvekben eltűnt, másokban (keleti finn, karjalai, vepsze) reflexív szerepűvé alakult. A balti finn passzívum *-ta formánása eredetileg nem causativum, hanem reflexív képző volt. Ennek és a mediális *sen* kapcsolatából magyarázza a balti finn nyelvek passzívumát.

RAVILA, PAAVO: Quantity and Phonemic Analysis: ICP 490—493 l.

A finn, valamint az ész és lapp quantitás-rendszer különbségét taglalja.

SEREBRENNIKOV, B.: Kategorii vremeni v pribaltijsko-finskich jazykach: ESK: 426—515 l. — [KKIU 8]

Bemutatja a jelen idő, az imperfect, a perfect és a plusquamperfect képzését és használatát a balti-finn nyelvekben. Az összetett idők szerinte svéd és német hatásra fejlődtek ki. Vizsgálja az analitikus jövőt (finn *tulen lukemaan*), az analitikus jelent (finn *olen sanova*) és az analitikus múltat (finn *olin sanova*). Végül kitér az „emfatikus” igealakokra (finn *olen kirjoittamassa* stb.).

II.

Russko—Finskij Slovar'. Moskva 1963, Gos. izd. inostrannyh i nacionalnyh slovarj. — 1000 l.

A mintegy 61 000 szót tartalmazó szótár a Szovjet Tudományos Akadémia Karjalai Filiájának gondozásában készült Marri Kuusinen és Veera Ollikainen vezetésével.

AUSTERLITZ, ROBERT: Finnish reader and glossary. Bloomington — The Hague 1963, Indiana University — Mouton & Co. — XVI, 294 l. — [Uralic and Altaic Series 15]

Változatos témakörű, a finn szókincset és a finn életet sok oldalról bemutató szövegek a finn nyelvben már valamelyest jártas, vagy nyelvészetileg képzett egyének számára. A kb. 70 lapnyi szöveganyaghoz több mint 200 lapos rag-, képző- és tömorfémák szerint szegmentált szójegyzék csatlakozik. A nagy gonddal összeállított szójegyzék a formális grammatika művelői számára is rendkívül jól használható.

ELISEEV, JU. S.: Aarni Penttilä, Suomen kielipiipi: PFJ: 100—104 l. — [TKF 39]

Ismertetés.

HÄMÄLÄINEN, SIMO: Suomalainen sotilasslangi. Sanasto. Turku 1963, SKS. 331 l. — (SKS Toimituksia 273)

A finn katonai nyelvnek több, mint 6000 szót tartalmazó szótára. Anyagát legnagyobb-részt az 1918 és 1946 közé eső időkből gyűjtötte, de tartalmaz szavakat a korábbi évekből is, egészen a XVI. századtól kezdve.

HIRVENSALO, LAURI: Saksalais-suomalainen sanakirja. Porvoo 1963, Werner Söderström Oy. — X, 1592 l.

HORMIA, OSMO: Varhaisia sanakirjatietoja suomen ja lapin kielestä: V 1963: 253—256 l.

Egy 1603-ban megjelent többnyelvű szótár finn és lapp szavakat is tartalmaz.

JOKI, AULIS J.: Der wandernde Apfel.: Kny. < Studia Orientalia 28 (Helsinki 1963). — 17 l.

Az alma megnevezésére szolgáló, rendkívül széles eurázsiai elterjedésű régi vándorszócsalád történetét kutatja. Az *omena* és a balti finn, mordvin megfelelői, a török *alma* és még sok nyelv hasonló szavának végső forrását Hindukus és Tadzszikisztán iráni nyelveiben keresi.

JOKI, AULIS J.: Omenan vaellus: V 1963: 134—142 l.

A finn *omena* 'alma' etimológiáját tárgyalja.

KERT, G. M.: O protivorečivosti nekotorych kriteriev pri opredelenii vtvorostepennyich členov predloženiya: PFJ: 90—97 l. — [TKF 39]

Finn mondatelemzési kérdéseket tárgyal.

KETTUNEN, LAURI: *Ohdake*-sanon alkuperä: KSVK 43 (1963): 186—190 l.

Az *ohdake* 'bogáncs' szót egy *okti* 'medve' szóra vezeti vissza, amelynek megfelelői a mordvinig terjednek.

KUUSI, MATTI: Suomenparsiston rakenneanalyysin terminologiaa: V 1963: 339—348 l.

Javaslatokat tesz a közmondások osztályozására.

LESKINEN, HEIKKI: Luoteis-Laatokan murteiden äännehistoria. I. Konsonantit. Helsinki 1963, SKS. — 306 l.

MAKAROV, G. N.—ELISEEV, JU. S.: Sintaksičeskije slovosočetanja v sovremennom finskom jazyke. Osnovnye tipy sintaksičeskich slovosočetanj v finskom jazyke: PFJ: 105—106 l. — [TKF 39]

Ismertetés.

MULLONEN, M. I.: Bezličnye predloženiya, glavnyj člen kotorych obrazuetsja iz glagol-svjazki i predikativa, v sovremennom finskom jazyke: PFJ: 39—53 l. — [TKF 39]

MULLONEN, M. I.: Neopredelenno-ličnye i obobščenko-ličnye predloženiya v finskom jazyke: PFJ: 31—38 l. — [TKF 39]

NISSILÄ, V.: Suomalaista nimistöntutkimusta. Helsinki 1962, SKS. — 220 l.

NISSILÄ, VIILJO: Friisiläis-alankomaalaista ainestoa Suomen nimistössä: V 1963: 349—359 l.

A XII—XIII. század folyamán számos fríz és holland eredetű név került át a finn nyelvbe.

PEKKANEN, TUOMO: „Suomi, vir honorabilis inter suos anno 811”: V 1963: 266—270 l. Egy frank krónika 811-ben egy *Suomi* nevű férfit említ, aki egy dán béke delegáció tagja volt.

RINTALA, PÄIVI: Castrenianum — suomen kielen tutkimuksen keskuspaikka. Kny < Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja 10 (Helsinki, 1962—1963). — 13 l.

SIMONSUURI, L.: Die Systematik der finnischen mythischen Sagen: CIF 349—353 l.

SOVIJÄRVI, A.: Röntgenkinematographisch-akustische Untersuchungen über die Artikulation der Diphthonge: ICP: 111—128 l.

A finn diftongusokat vizsgálja.

TALVE, ILMAR: Suomalainen kansatiede: Sj 5: 107—147 l.

Áttekinti a finn néprajztudomány történetét és jelenlegi helyzetét.

VAHROS, IGOR: Kupanitsan Greplan murteen venäläisperäisistä sanoista: V 1963: 143—149 l.

VALONEN, N.: Über die Arbeit der volkskundlichen Abteilung des finnischen Nationalmuseums: CIF 361—363 l.

VALONEN, NIILLO: Zur Geschichte der finnischen Wohnstuben. Helsinki 1963, SUS. — 600 l. — [MSFOu 133]

A bőségesen illusztrált mű a finn *pirtti* és *tupa*, valamint a ház egyéb helyiségeinek és a tűzhelytípusoknak a történetét világítja meg. Számot tarthat a nyelvészek érdeklődésére is, mert a ház említett részeinek elnevezéseit is vizsgálja, sőt helynevekben való előfordulásait is számba veszi.

VILKUNA, A.: Über das finnische *haltija* 'Geist, Schutzgeist': CIF 354—360 l.

VILKUNA, KUSTAA: Volkstümliche Arbeitsfeste in Finnland. Helsinki 1963, Suomalainen Tiedekaatermia. — 287 l. — [FFC 191].

VIRTARANTA, P.: Über die Sicherstellung von Sprachmaterial aus dem Finnischen und den verwandten Sprachen in jüngster Zeit: CIF 295—304 l.

Beszámol a helsinki egyetem Hangarchivumának munkájáról és összefoglalja eddigi bőséges és értékes gyűjtés-, valamint felvételechnikai tapasztalatait.

WIIK, KALEVI: Phoneme Boundaries of Finnish Vowels: 795—799 l.

III.

Eesti keele süntaksi küsimusi. Tallin 1963, Eesti Riiklik Kirjastus. — 520 l. — [Keele ja Kirjanduse Instituudi Uurimused 8]

A kötetben K. Kure az észtl mondatszerkesztés főkérdéseiről, K. Mihkla az észtl szóösszetételről, N. Rimmel a szórendről, J. Valgma az alany és az állítmány egyeztetéséről értekezik. Függeléként közlik B. Szerebrennyikovnak a balti finn nyelvek időjelöléséről szóló orosz nyelvű tanulmányát is.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia teaduslike töötajate poolt 1962. a. ühiskonnateaduste alal avaldatud tööde bibliograafia: ETAT — IANE 1963/2. (Melléklet) I—XXIX l.

Az Észtl Tud. Akad. munkatársainak 1962. évi társadalomtudományi munkásságának bibliográfiája (nyelvészet: XII—XVI. l.).

ARISTE, P.: Die Beziehungen des Wotischen zu den estnischen Mundarten: CIF 212—215 l.

ARISTE, PAUL: Saksa laensõnad Heinrich Stahli eesti keeles: ESA: 9: 85—119 l.

Egy XVII. századi észtl író nyelvében található alnémet jövevényszavakat mutatja be.

- ARISTE, PAUL.: Veelgi vere-lõpulistest kohanimedest: KK 1963: 474—475 l.
A gyakori *-vere* utótagú észtl helyneveket egy **vēri* 'erdő' szóból magyarázza ~ md.
супь ua.
- ARISTE, P.: Drevneevrejskie zaimstvovanija v estonskom jazyke: TDSFU 15—16. l.
- EENLAID, KAJA: Morfoloogilised paralleelvormid „Oigekeelsuse sõnaraamatus”: ESA 9: 39—53 l.
- KASK, ARNOLD: Jooni O. W. Masinga sõnavara-alasest tööst: ESA 9: 120—130 l.
O. W. Masingnak (1763—1832) az észtl nyelv fejlesztésében betöltött szerepét vizsgálja.
- KASK, A.: Valimik eesti murdenäiteid. Tartu 1962, Tartu Riiklik Ülikool. — 147 l. [Litogr.]
- KASK, A.: Eesti murretest: Kodumurre 3/4 (1962): 8—27 l.
- KURE, K.: Eesti keele lausehituse põhiküsimusi: ESK: 7—97 l. — [KKIU 8]
Észtl nyelvi alapon vizsgálja a mondat lényegét, aztán a mondat tagolásával, szerkezetével, a szórend, az intonáció, a ritmus stb. szerepével foglalkozik.
- LEHISTE, ILSE: Acoustic studies of boundary signals: ICP 178—187 l.
Az észtl szóttagok, szavak, morfémák fonetikai elhatárolódását vizsgálja.
- LIIV, GEORG: On the quantity and quality of estonian vowels of three phonological degrees of length: ICP 682—687 l.
- MIHKLA, KARL: Kuidas kasutada tänapäeva eesti kirjakeeles lauselühendiga lauset?: ESA 9: 26—38 l.
A vessző használatát vizsgálja az igeneves szerkezetek mellett.
- MIHKLA, K.: Sõnauhend kaasaja eesti keeles: ESK 98—215 l. — [KKIU 8]
Az észtl alárendelő szószerveketeteket vizsgálja.
- MUHEL, V.: Vene — eesti sõnaraamat. 3. jav. és bőv. kiad. Tallinn 1963, Eesti Riiklik Kirjastus. — 798 l.
Kb. 35 000 szót tartalmazó orosz—észtl szótár. Orosz nyelvtani vázlattal.
- PEEGEL, JU.: Nekotorye problemy izučenija leksiki estonskich narodnyh pesen: TDSFU 13. l.
- RAIET, ERICH: Prantsuse päritoluga võõrsõnadest eesti keeles: ESA 9: 211—221 l.
- REMMEL, N.: Sõnajarjestus eesti lauses. Deskriptiivinen käsitlus: ESK: 216—389 l. — [KKIU 8]
Szórendi kérdéseket tárgyal.
- RJATSEP, CH.: Problemy izučenija proischoždenija slovarnogo sostava estonskogo jazyka: TDSFU 14—15 l.
- SEPPÖ, SUHONEN: Virolais-suomalaisia vertauksia: KSVK 43 (1963): 217—241 l.
Wiedemann 301 észtl hasonlatának finn megfelelői.
- STEINITZ, W.: Eesti *koolma* ja *kalim*: N 256—259 l.
A címben adott két („meghalni”, ill. „sír” jelentésű) szót egymáshoz kapcsolva, bennük és balti finn, lapp, valamint mordvin megfelelőikben ugyanazt az *o* (*uo*, *u*) ~ *a* magánhangzó váltakozást teszi fel, mint amely a magy. *holt* ~ *hal-* párban és még több ugor etimológiában jelentkezik (< fgr. **o* ~ **a*).
- TAILLEUR, O. G. — Dequeker M.: Andrus Saareste, Eesti keele mõisteline sõnaraamat: Lingua 12 (1963): 87—95 l.
Ismertetés.
- VALGMA, J.: Aluse ja öeldise kongruentsist eesti kirjakeeles: ESK 390—425 l. — [KKIU 8]
Az alany és állítmány egyeztetésének problémáját elemzi.
- VALMET, A.: Singulare i plurale tantum v estonskom jazyke: TDSFU 18—19 l.
- VALMET, AINO: Plurali partitiiv XVII sajandi lõpu eesti kirjakeeles: ESA 9: 63—84 l.
- VIITSO, TIIT-REIN: Teese ja antiteese: ESA 9: 7—25 l.
Az észtl fonéma-rendszer leírásának problémáit taglalja.
- VIITSO, T-R.: Sõnarõhust eesti keeles. — On word stress in Estonian: ETAT — IANÉ 1963/2: 147—157 l.
Az észtl szóhangsúly fonológiai és morfológiai szerepét vizsgálja. A szóhangsúly definiálható, ekképp része a junkturának, vagyis kiemelő (delimitatív) funkciójú. Néha atemati-kus is lehet, s ezáltal differenciáló szerepű. Morfológiai szerepe a szótó szembeállítás a rag-és képzőmorfémákkal.

IV.

- LEPPIK, E.: Predikaadi ärajätmiseset karjala keele Valdai murrakus: N 190—194 l.
Azokat a feltételeket vizsgálja, amelyek közt hiányozhat a létigei állítmány a karjalai nyelv valdaji nyelvjárásában.
- MAKAROV, G. N.: Kalinini-karjala murdenäiteid: ESA 9: 151—164 l.
Négy 1957—58-ban lejegyzett tveri-karjalai szöveg észt fordítással.
- MAKAROV, G. N.: Iz nabljudenij nad jazykom karefskich poslovic: PFJ: 54—64 l. — [TKF 39]
- MAKAROV, G. N.: O perevodnom pamjatnike karefskogo jazyka 20-ch gg. prošlogo veka: PFJ: 70—79 l. — [TKF 39]
- Egy múlt század eleji tveri-karjalai nyelven megjelent bibliafordítás keletkezési körülményeit és sorsát vizsgálja. A maga nemében ez a mű első volt.
- MAKAROVA, G. N.: Složnye slova sočiniteľnogo tipa v kareľskom jazyke: TDSFU 8—10 l.
- PALMEOS, PAULA: Karjala Valdai murrak. Tallinn 1962, Eesti NSV Teaduste Akadeemia. — 226 l. — [Emakeele Selti Toimetised 5]
- A még mindig elég tekintélyes számú ún. tveri karjalai lakóhelyétől nyugatra, a Valdáj hegység erdőibe ékelt néhány faluban él egy kis karjalai nyelvjárás-sziget. Az itt lakók közül már csak az 50 éven felüliek beszélnek karjalaiul, de ezek is kétnyelvűek. Palmeos könyve a nyelvjárás leíró nyelvtanát (7—77 l.) és azokat a népeletre vonatkozó szövegeket (78—218 l.) tartalmazza, amelyeket a szerző 1953 óta gyűjtögetett.
- PIMENOV, V. V.: Proizvodstvennyj byt lesorubov Karelii: SĖ 1963, 4: 46—55 l.
A karéliai favágók tevékenységét írja le.
- TARASOV, V. P.: Upotreblenie pričastij nezakončennogo dejstvija v kareľskom jazyke: PFJ: 65—69 l. — [TKF 39]
- VIRTARANTA, PERTTI: Karjalan kielen sanakirjatyön vaiheita. Kny. < Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja 10 (Helsinki, 1962—1963). — 11 l.
- NUUTINEN, OLAVI: Kosemkinan Laukoonsuun inkeröis-murreta: V. 1963: 360—367 l.
- RUOPPILA, VEIKKO: Inkeriläisiä aineksia J. H. Hoppiuksen runoissa: V 1963: 164—168 l.
J. H. Hoppius a 18. század első felében működött Ingermanlandban.
- VIRTARANTA, PERTTI: Lyydiläisiä tekstejä — Lüdische Texte I. Helsinki 1963, SUS. — 454 l. — [MSFOu 129]
- Az ezzel a kötettel meginduló lúd szöveggyűjtemény első három kötete egyetlen közlő, az északi lúd Haljärvi faluból származó s a háború idején Svédországba áttelepült Stefan Huotarinen elbeszéléseit, visszaemlékezéseit tartalmazza. A nem mindennapi képességű nyelvemester és a közismerten rátermett gyűjtő egyéniség szerencsés találkozása folytán nagy értékű szövegek birtokába jutottunk. Ezeket Virtaranta 1950 és 1956 között jegyezte le, részben diktálás után, részben magnetofon felvételekről. Az első kötet témakörei: Haljärvi és környékének leírása, visszaemlékezések háborús időkre, vadászat, halászat, földművelés, időjárás és égitestek, erdei munka, nyírkéregfeldolgozás, kereskedés, közlekedés. A szövegekhez német fordítás, és bevezetésképpen a nyelvjárás hangállapotát és a hangjelölést taglaló tanulmány csatlakozik.
- VIRTARANTA, PERTTI: Lyydiläisiä tekstejä — Lüdische Texte II. Helsinki 1963, SUS. — 420 l. — [MSFOu 130]
- E kötet témakörei: a ló és egyéb háziállatok, szellemek, madarak és csúszómászók, háztartás, ruházat, betegség, születés és gyermeknevelés, játék, családi élet, épületek.
- ZAIČEVA, M. I.: O nekotorych suffiksach glagolnogo slovoobrazovanija v vepsskom jazyke: PFJ: 23—30 l. — [TKF 39]
- A vepsze *-ele-* (*-le-*) és *-i-* igeképzővel foglalkozik.
- ARISTE, PAUL: Vajjalaisia sananlaskuja: KSVK 43 (1963): 194—199 l.
50 vót közmondás finn fordítással.
- [SZABÓ] SABO, L.: Očerki po sintaksisu vodskogo jazyka: Avtoreferat. Leningrad 1963, Leningradskij Ordena Lenina Gosudarstvennyj Universitet. — 22 l.
- SUHONEN, SEPPO: Sonagrammimittauksia vatjan (ε) — vokaalin formanteista: V 1963: 155—163 l.

5. Volgai-finnugor nyelvek

BABUŠKINA, R. V.: Terminy rodstva na materiale mokša-mordovskogo jazyka: TDSFU 10—11 l.

ERDÉLYI ISTVÁN: Erzä-mordvin szövegmutatvány Pokš Mařez falu nyelvjárásából: NyK 65: 137—140 l.

A szövegek az irodalmi nyelvhez igen közel álló maresevói nyelvjárást képviselik.

ERDÉLYI ISTVÁN: Mordvin nyelvű kiadványok a Szovjetunióban 1926-tól 1961-ig: NyK 65: 219—226 l.

FEOKTISTOV, A. P.: O latentnoj forme vyraženiya possessivnyh otnošenij v mordovskich jazykach: CIF 204—207 l.

A jelöletlen birtokos szerkezetet nevezi látens-nek. Ezt az egyszerű jelzős szerkezettől úgy lehet megkülönböztetni, hogy első tagja genitívus ragos taggal helyettesíthető. A pusztá genitívus ragos tag funkciója különbözik a határozott vagy birtokos személyragos genitívusi alakokétól (az előbbi a birtokos határozatlanságát fejezi ki).

ŠIRMANKINA, R. S.: Mordovskaja frazeologija: TDSFU 11—12 l.

ZAVODOVA, R. A.: Izobrazitel'nye slova i ich značenie v kačestve osnov dlja slovo-obrazovanija v mordovskich jazykach: TDSFU 12—13 l.

BERECZKI GÁBOR: Cseremisiz szövegmutatványok: NyK 65: 49—76 l.

A szövegek a joškar-olai nyelvjáráshoz állnak közel.

BERECZKI GÁBOR: Etimológiai megjegyzések: NyK 65: 404—405 l.

Cseremisiz és finn etimológiák.

BERECZKI GÁBOR: Etimológiai megjegyzések: NyK 65: 175—177 l.

Cseremisiz és permi etimológiák.

BERECZKI, G.: Vzaimootnošenija marijskoj leksiki s leksikoj mordovskich i permskich jazykov: CIF 202—203 l.

A cseremisiznek sokkal több közös szava van a permi nyelvekkel, mint a mordvinnal. Ez, valamint a cseremisiz és a permi nyelvek feltűnő grammatikai egyezései a két népcsoport szorosabb történelmi kapcsolataival magyarázhatók.

ERDŐDI, JÓZSEF: Zur tscheremissischen Namengebung: JFSOu 64/3, 10 l.

ERDŐDI JÓZSEF: A mari nyelv vetlugai nyelvjárásának jellemzése: NyK 65: 146—156 l.

GORDEEV, F. I.: Russkaja toponimika Marijskoj ASSR: TDSFU 32—34 l.

IVANOV, I.: Fonetika russkich zaimstvovaniy v tonšaevskom govore marijskogo jazyka: TDSFU 21—22 l.

IVANOV, JÖVAN: Tonšajevo maride kakskeelsusest: ESA 9: 165—173 l.

KOKLA, P.: Possessiivsufiksidi mari keele substantiivides. — Die Possessivsuffixe in den tscheremissischen Substantiven: ETAT — IANÉ 1963/2: 158—171 l.

Az esetrag és birt. szem. rag. kapcsolódási formáival foglalkozik. Véleménye szerint a cseremisizben az esetrag + Px sorrend az eredeti. Kitér a birtok többségének jelölési módjaira és a többesjel sorrendi helyére is.

KOKLA, P.: Mõningaid possessiivsufiksitate funktsioone mari keeles: N 148—157 l.

A cseremisiz 3. sz.-ű birt. személyrag partitívusi szerepéről, valamint páros (hozzátartozást kifejező, ill. determináló) használatáról.

KOKLA, PAUL: Pritjažatelnye suffiksy v marijskom jazyke. Tallin 1963, Akademiya Nauk Estonskoj SSR. — 47 l.

KOKLA, P.: Postpositiionidest mari keeles ja nende suhe possessiivsufiksitage: Tartu Riiklik Ülikooli Toimetised 117 (1962): 171—188 l.

MAJTINSKAJA, K. E.: Nekotorye obščie čerty mestoimennyh slov v mordovskich i marijskich jazykach: TDSFU 5—6 l.

VIKÁR, L.: Sammeln von Volksliedern unter den Tscheremissen: CIF 397—401 l.

6. Permi nyelvek

BOTEVA, E. V.: Leksika flory v permskich jazykach: TDSFU 37—38 l.

DOMOKOS, P. P. JR.: Zur Frage der neueren Literatur der permischen Völker: CIF 465—490 l.

LYTKIN, V. I.: Ètimologii iz permskich jazykov: TDSFU 3—5 l.

RÉDEI KÁROLY: Az őspermi első szótagbeli *j > *o és *o > *j hangváltozásról: NyK 65: 371—373 l.

A szerző szerint az őspérmiben likvidák előtt *j > *ó nyíltabbá válás történt, amely más fonetikai helyzetű *i-ket is érintett. Ezzel szemben egy kisebb mértékű *ö > *i változás is megfigyelhető.

REDEI KÁROLY: A zürjén *-jas* stb. és a votják *-jos* többesjel eredetéhez. NyK 65: 374—375 l.

A főnti többesjeleket — Budenz nyomán — a zürjén *jez* ~ votják *joz* 'Volk, Leute' szóból magyarázza.

SEREBRENNIKOV, B. A.: Istoričeskaja morfologija permskich jazykov. Moskva 1963, Izd. Akademii Nauk. — 392 l.

A permi nyelvtörténet első összefoglalása az eddigi szakirodalom és saját kutatásai alapján. A permi nyelvtörténet több részletét új megvilágításba helyezi. A könyv beosztása: Főnév (az esetrendszer, többes szám, birtokos személyragozás, főnévképzés: 7—157 l.), Melléknév (fokozás, melléknévképzés: 158—183 l.), Névmas (184—213 l.), Számnév (214—230 l.), Ige (igeidők és módok rendszere, participium, gerundium, infinitivus, igeképzés: 231—346 l.), Határozószó (347—354 l.), Viszonyszók (355—382 l.).

SEREBRENNIKOV, B. A.: Über den Ursprung des Ablautes der Endvokale der Nominalstämme in den permischen Sprachen: CIF 200—201 l.

A permi inessivusban, elativusban és illativusban jelentkező *y*, *e* hangokat nem eredeti ővéghangzóknak, hanem lativusragból származó coaffixumnak tartja.

STIPA, J. G.: Der Ursprung der permischen Schrift: CIF 281—287 l.

Az ópermi írásnak legalább 10 mshg. és mgh. jeléről megállapítja, hogy azok iráni — kaukázusi írásrendszerek tagjaival mutatnak hasonlóságot.

SUHANOVA, V. S.: Upotreblenie pritižateľnych suffiksov s različnymi častami reči v permskich jazykach: PFJ: 80—89 l. — [TKF 39]

A birtokos személyragok használatát vizsgálja főnévvel, melléknévvvel, igenevekkel és névmásokkal kapcsolatban.

ARCHIPOV, G. A.: Udmurtskaja onomastika: TDSFU 30—32 l.

BAITŠURA, ŪZBĀK: Konsonantide kestuse ja heilisuse astmest udmurdi keeles. Kümargraafiliste ülestähenduste alusel: ESA 9: 174—187 l.

Az udmurt mássalhangzók zöngésségére és hosszúságára vonatkozó mérések eredményeit ismerteti.

TARAKANOV, IVAN: Udmurdi keele Uvaa-Vavoži murrakute rühma häälilikuline koostis ja mõned fonetilis-morfoloogilised erijooned: ESA 9: 188—202 l.

Egy udmurt nyelvjárás csoport hangtani jellemzése.

TEPLJASINA, T. I. Ob osnovnom soderžanii programmy po izučeniju udmurtskich dialektov: CIF 291—294 l.

A votják nyelvjárásokat még csak megközelítőleg ismerjük. Rendszeres megismerésük érdekében az előadónő és V. I. Lytkin egy hangtani, morfológiai és szóképzéstan kérdésekből álló programot dolgozott ki votják nyelvjárásgyűjtők számára. Ennek a fgr. összehasonlító nyelvtudomány számára hasznosítható vonatkozásairól tájékoztat az előadás.

BANEV, A.: Osobennosti komi stichosloženiya: ISK 9 (1962): 72—104 l.

BARAKSANOV, G. G.: Sposoby obrazovaniya neologizmov v komi literaturnom jazyke: TDSFU 19—21.

BATALOVA, R. M.: Fonetičeskie osobennosti on'skovskogo dialekta komi-permjackogo jazyka: ISK 8 (1962): 9—37 l.

A nyelvjárást kb. ezer ember beszéli az Inyva alsó folyása mentén. Sok hasonlóságot mutat az alsó-inyvai nyelvjárással a hangsúlyozás és a szóképzés terén. Eltér az inyvaitól abban a tekintetben, hogy itt megmaradt az *l*. Az alsó-inyvai nyelvjárást átmenetnek lehet tekinteni az onykovi és az inyvai nyelvjárás között. Leírja a nyelvjárás hangrendszerét, közül egy tizenhárom soros szöveget is irodalmi-zürjén és orosz fordítással.

BUROV, G. M.: Novye stojanki v doline r. Vyčegdy: ISK 8 (1962): 139—151 l.

Egy 1957. évi archeológiai expedíció eredményeit ismerteti.

ERDÉLYI, I.—K. OJTOZI, ESZTER: Nevolinskij mögil'nik lomovatovskoj kul'tury: CIF 428—431 l.

Egy 6—7. századi zürjén temető leírása.

GULJAEV, E. S.: Redkie slučai upotrebleniya ischodnogo padeža v komi jazyke: ISK 8 (1962): 55—59 l.

GULJAEV, E.: Iz istorii slov i frazeologizmov komi jazyka: TDSFU 16—18 l.

GULJAEV, E. S.: S-ovye padežnye suffiksy v komi jazyke. Dissertacija. Syktyvkar 1962. Univ. — 18 l.

KRIVOSŤEKOVA—GANTMAN, A. S.: Gidronimika Komi-permjackogo nacional'nogo okru-ga: TDSFU 34—36 l.

LYTKIN, V. I.: K voprosu o pribaltijsko-finskih zaimstvovaniyach v komi-zyrjanskich dialektach: PFJ: 3—11 l. — [TKF 39]

Új vepsze—zürjén egyeztetések, számszerint 12. Ezzel együtt kb. 40 vepsze jövevényszó van a zürjénben.

A kölcsönzések az Északi-Dvina medencéjében történtek a IX.—XVI. század közötti időben.

LYTKIN, V. I.: Syrjäänin *népeg*-sanan alkuperästä: V. 1963: 58—61 l.

SAHAROVA, M. A.—SEL'KOV, N. N.: Kratkaja charakteristika govora ss. Mordino i Lopydino (po r. Lokčim): ISK 8 (1962): 38—54 l.

A fonémaállomány olyan, mint az irodalmi nyelvben. A nyelvtani rendszer és a szó-készlet is nagyjából megegyezik az irodalmival. A tanulmány a kis számú eltérésekkel fog-lalkozik. Tartalmaz egy rövid szövegmutatványt is.

STEINITZ, W.: Zur Toponymik des nördlichen Obgebietes: CIF 197—199 l.

Szibéria meghódításakor zürjén provodnyikok közvetítésével sok zürjén elemű föld-rajzi név került át az oroszba. Ilyenek pl. a *kar* 'város', *va* 'víz', *din* 'torkolat' utótagú föld-rajzi nevek Nyugat-Szibériában.

TIMUSEV, D. A.: Transkripcija komi toponimii sredstvami ruszkoj grafiki: ISK 8 (1962): 60—71 l.

VAHROS, PERTAMO, MUUSA: Syrjäänien asuinsuodulla: V. 1963: 77—85 l.

ZEREBCOV, L. N.: K izučeniju kul'tury i byta gornozavodskogo naselenija komi kraja (II. polovina XIX. — načalo XX. vv.): ISK 8 (1962): 121—138 l.

7. Ugor nyelvek

I.

DIÓSZEGI VILMOS: Az obiugor sámándob eredetének kérdése: Műveltség és hagyomány 5 (1963): 177—187 l.

Az obiugor sámándob vizsgálata alapján lehetségesnek tartja a sámándob ugor kori meglétét, a kérdés végleges megoldása azonban magyar samanisztikai kutatásokat igényel.

KÁLMÁN, B.: Zwei Reinigungsriten im Bärenkult der Obugrier: GF 93—100 l.

A medveünnepi locsolkodás, ill. hógolyózás szokása kultikus eredetű: voltaképpen tisztulási szertartás, melyly a résztvevők a medve elejtésének és elfogyasztásának bűnétől szabadulnak meg. Részben hasonló szerepű a füstölés, melyet általában a medve hazaszál-lítása után — rendszerint nők — hajtanak végre tisztátalanságuk ellensúlyozására. A medve megfüstölése azonban a tisztelet szimbóluma is lehet, sőt exorcista eljárást is gyaníthatunk benne.

KODOLÁNYI, J. JR.: Die Sammlungen von Károly Pápai und János Jankó in der Er-forschung der obugrischen Völker: CIF 330—333 l.

LIPTÁK, P.: Einige Probleme der Ethnogenese der Ugrier auf Grund des anthropo-logischen Materials: CIF 441—444 l.

Az ugarságra jellemző, ún. uráli típus kialakulására vonatkozó kutatásait foglalja össze.

MOSCHINSKAJA, W.: Über einige anthropomorphe Darstellungen aus Westsibirien: GF 101—110 l.

Az Ob—Irtis vidékéről előkerült különböző korú fém és fa-maszkok, ill. férfifejet ábrázoló kőszobrok vizsgálata alapján arra következtet, hogy az ősöknek az obi ugoroknál található antropomorf megábrázolásai és ezek vallásos tiszteletben tartása már az i. e. szá-zadokban, a korai vaskorban elterjedt ezen a vidéken.

K. SAL, ÉVA: Über die palatalen Vokale der ersten Silbe im Ugrischen: CIF 112—114 l.

Az ugor vokalizmus kutatásában legnagyobb súllyal a magyar nyelv vallomása esik latba, de az eredmények ellenőrzésében szükségesnek tartja a finn nyelv számbavételét is. Az ugorban csak rövid magánhangzók voltak. A Palatális magánhangzók közül legjobban dokumentáltak az illabiálisok (*ä, e, i*). A palatális labiális magánhangzók közül egyelőre csak az *ü* feltevése valószínű.

SOKOLOVA, Z. P.: Iz istorii žilišča obskich ugrov: CIF 334—348 l.

SOKOLOVA, Z. P.: Materialy po žilišču, chozjajstvennym i kul'tovym postrojкам obskich ugrov: SÉS 5: 180—233 l. — [TIÉ 84].

II.

Szótörténeti és szófejtő tanulmányok. Szerkesztette Pais Dezső és Benkő Loránd. Budapest 1963, Akadémiai Kiadó. — 224 l. — [Nyelvtudományi Értekezések 38].

Magyar szavak eredetét és történetét tárgyaló közlemények. Közülük némelyik finn-ugor hátterű (ezeket l. külön tételként).

BALÁZS, J.: Über die Ekstase des ungarischen Schamanen: GF 57—83 l.

Nyelvi bizonyítékok, néprajzi párhuzamok alapján úgy véli, hogy a m. *rejt* 'verstecken' eredeti jelentése 'erhíten' volt. E szónak a *révül*-lél való etimológiai kapcsolatából és a rokon népeknél kimutatható analógiák segítségével arra következtet, hogy a magyarok elődei tűz mellett (melegben) végezték sámán-szertartásait.

BALÁZS JÁNOS: Az *ím* és *ám* eredete: MNy 59: 143—151 l.

BÁRCZI GÉZA: A magyar nyelv életrajza. Budapest 1963, Gondolat. — 462 l., 19 t.

A könyv első fejezete foglalkozik a magyar nyelv rokonságával, a fgr. rokonság bizonyítékaival, a fgr. őshaza helyével stb. (11—32 l.).

BÁRCZI, G.: Zum Sprachgeschehen der urungarischen Zeit: CIF 27—47 l.

Az ősmagyar kori nyelvvállapotról ad összefoglaló áttekintést. Erre a korra helyezi a birtokos személyragozás kialakulását, a *-t* tárgyrag keletkezését (Px2Sg-ból). Áttekinti az ekkor alakuló (részben régebbi előzményű) és később jobbra raggá váló névutókat, a régi örökséghez tartozó ragok továbbfejlődését. Az ősmagyar egyik legfontosabb eseményének az igeragozás kialakulását tartja: ekkor rögződött a személyes névmásból lerövidült és a heterogén eredetű igei személyragok rendszere; innét ered az alanyi, tárgyias és ikes ragozás hármassága. Foglalkozik a szenvedő igeragozás, a mód- és időjelek történetével, az igekötők felbukkanásával.

BARTUCZ, L.: Die finnisch-ugrischen Beziehungen der ungarischen Anthropologie: CIF 432—440 l.

A hazai, finnugor érdekű antropológiai kutatások történetét vázolja.

BENKŐ LORÁND: Adalékok az ősmagyar szóhasadás eseteihez: SzT 18—39 l.

A szerző szerint a *virrad*, ill. a *virag* és a körükbe tartozó szócsoport a finnugor eredetűnek vélt *villan*, *világ* féle szavak tövéből szóhasadással vált ki. Összefoglalja, részben értékeli, az ide tartozó szavak finnugor eredeztetését.

DIENES ISTVÁN: Honfoglalóink halottas szokásainak egyik ugorkori eleméről: Archeológiai Értesítő 1963: 108—112 l.

A szemfedőn a szem és a száj megjelölése ezüstlemezzel, pénzzel honfoglaláskori temetőkben és obi ugor nyelvrokonainknál is előfordul. Az arclepel használata közös (déli) műveltségi hatásra honosodott meg az ugoroknál.

IFJ. DOMOKOS PÁL PÉTER: KUKK: Mny 59: 73—78 l.

DZENDZELIVS'KIJ, J. O.: Rozpodil izoglos mad'jarskich leksičnich našaruvan' u govorach Zakarpattja: TDSFU 47—49 l.

ÉRDÉLYI ISTVÁN: A m. *ad* állítólagos obi-ugor megfelelőiről: NyK 65: 390—392 l.

GULYA JÁNOS: *Vese*: MNy 59: 78—81 l.

GULYA JÁNOS: Etimológiai jegyzetek: NyK 65: 170—174 l. A magyar *fék*, *apad* és *féreg* szavak etimológiája.

KÁLMÁN BÉLA: *Rossz*: SzT 7—11 l.

A címszót obi ugor, zürjén és lapp szavakkal egyezteti.

KÁLMÁN BÉLA: *Hervad*: MNy 59: 344—346 l.

KÁLMÁN BÉLA: Hongrois *rossz* 'mauvais, méchant': ALH 13: 59—64 l.

KÉPES, G.: Die Kalevala und die ungarische Literatur: CIF 454—464 l.

KNIEZSA ISTVÁN: Szláv jövevényszavaink magánhangzókvantitása: NyK 65: 77—101 l. Kniezsa szerint a magyar kvantitásrendszer a szláv és a török jövevényszavak átvétele idején már ki volt fejlődve. Ezért kvantitásrendszerünk vagy ugor eredetű — teljes hang ~ redukált hang? —, vagy az ugor kor és a török kölcsönzések közé eső teljesen ismeretlen időben alakult ki.

KÖVESI—ANDRÁSSY, MAGDA: Esiunkarin „permiläisistä” piirteistä: V. 1963: 239—252 l.

A permi és a magyar denazalizációt vizsgálja, és arra az eredményre jut, hogy a permi—magyar nyelvi egyezések nem véletlen eredményei, hanem tartós egymás mellett élés következtében alakultak ki az i. e. V—IV. és az i. u. VII—VIII. század közé eső időben.

A. KÖVESI MAGDA: Az előmagyar nyelvjárás ún. „permies” vonásainak kérdéséhez: MNy 9: 57—69 l.

LAKÓ GYÖRGY: Az egy számnév etimológiájához: SzT 3—6.

A magyar és a vele rokonított osztják számnévet mutatónévmási eredetűnek véli.

LAKÓ, Gy.: Ungari egy 'üks' ja soome *ensimmäinen* 'esimene' arvsõnade etimoloogilistest seosest: N 184—189 l.

Az előbbi cikk — észtl.

LIGETI LAJOS: Uráli török jövevényszavaink kérdéséhez: MNy 59: 381—393 l.

A *nyak* török származtatását elveti, s csak a *nyár* lehet török átvétel *ny-* kezdetű szavaink közül. Az obi-ugor nyelvekben nem lehet szó őstörök *n-*t tartalmazó szavak átvételéről.

LIZANEC', P. M.: Z istorii živčennja ugors'kich zapožičen' u govorach Zakarpattja: TDSFU 49—52 l.

LOTZ JÁNOS: A magyar szó etimológiájának kérdéséhez: NyK 65: 385—389 l.

LYY, T.: Die ungarische Literatur in Finnland: CIF 451—453 l.

MARTINKÓ ANDRÁS: A magyar visszaható névmás eredete: SzT 40—47 l.

Elveti a *maga* névmás összefüggését a *mag* szóval, valamint a vele rokonított finnugor szavakkal. A *maga* — szerinte — egy fgr. **ma* mutató névmásnak személyes névmással kapcsolatos nyomatékosított használatából ered.

F. MÉSZÁROS HENRIETTA: Szép NyK 65: 178—179 l.

MIKOLA TIBOR: Etimológiai megjegyzések: NyK 65: 406—410 l.

A magyar *emelyeg* szón kívül finn etimológiákkal foglalkozik.

MIKOLA TIBOR: Jelentéstani megjegyzések a *reg* szócsaláddal kapcsolatban: NNyt 7: 55—58 l.

MOÓR, E.: Die Vorfahren der Ungarn überschreiten die Wolga: CIF 420—427 l. Klímátörténeti és egyéb bizonyítékok alapján felteszi, hogy az ősmagyarok Volgán túli lakóhelyeikről a VII. század elejével beköszöntő száraz periódusban kezdtek a Volga és a Don közé költözni, valószínűleg több hullámban.

NYÍRI, A.: Über den Ursprung des ungarischen Infinitivsuffixes *-ni*: CIF 115—120 l. Egyéb magyarázatokat cáfolva újabb érveket sorakoztat fel az infinitívus képzőjének és a *-ni* latívus ragnak összefüggésére. Ez utóbbinak az ugarságon túli megfelelőit látja egyes balti finn nyelvek terminatívusi végződésében.

OROS, V. I.: Do pitannya ukrains'ko-ugors'kich movnich vzaemozv'jazkiv: TDSFU 52—54 l.

PAPP ISTVÁN: Rövid véghangzóink sorsa és a nyelvi szerep: MNy 59: 393—408 l.

A tövégi magánhangzók eltűnését funkcionális szempontból magyarázza. Véleménye szerint a tövéghangzó nem lassan sorvadt el, hanem mint teljes értékű magánhangzó veszett el a szó végéről. Az egyes szám 3. sz. birtokos személyrag és az egyes szám 3. sz. tárgyias igerag már akkor megvolt rövid *i-* alakjában, amikor még maga a tövéghangzó is *-i* volt: *szemi* 'szem' és 'szeme', *kéri* 'kéri' és 'kér'. Ez veszedelmes funkciózavart okozhatott, és ezért az *i* birtokos személyrag, ill. tárgyias igerag elvonásával kialakult a mássalhangzós *tő*, mely a magánhangzós tövet kiszorította.

Sokat vitatott *nyak* szavunk szóvégi *a-*ja azért tűnt el, mert birtokos személyragnak érezték. A *falu* szó *u-*ja azért maradt meg, hogy ne essék egybe a *fal* 'Wand' és 'fressen' szavakkal.

PAPP LÁSZLÓ: Etymologisches Wörterbuch der ungarischen Sprache: ALH 13: 387—391 l.

Ismerteti a készülő etimológiai szótár szerkesztési elveit.

PAPP LÁSZLÓ: Három szó származtatásához: SzT 68—75 l.

Többek között (73—75) a *haszon* fgr. eredetét igyekszik egy új, korai (XII. sz.-i) szórványemléki adattal megtámogatni.

PENAVIN, OLGA: Der Stand der ungarischen Sprachwissenschaft in Jugoslawien: CIF 288—290 l.

A Novi-Sad-i egyetem és tanárképző főiskola magyar tanszékei által vezetett nyelvjárásgyűjtő, kutató és nyelv művelő tevékenységről számol be.

RÉDEI KÁROLY: Szófejtések: NyK 65: 157—165 l.

A cikk a magyar *nyolc*, *tart* és *ró* mellett osztják, vogul, zürjén és finn etimológiákat tartalmaz.

RÉDEI KÁROLY: Szófejtések: NyK 65: 393—397 l.

A magyar *csupor* és R. *eny* 'Schutz' szavak etimológiáján kívül vogul, osztják és zürjén szavakat tárgyal.

RÉDEI KÁROLY: Az *én* személyes névmás eredetéhez: NyK 65: 166—169 l.

RÉDEI (RADANOVICS) KÁROLY: Szófejtések: SzT 12—17 l.

Felújítja *bogyó* szavunk finnugor származtatását. — Az *ellik* igét a finn *syntyä* család-

jához sorolja. — Osztj. megfelelést állít *méltó* szavunkhoz. — A *szárad* ugor rokonítását permi tagokkal bővíti.

ROT, A. M.: O karaktere sinonii glagol'nych frazeologičeskich edinic govorov vengersko naselenija Zakarpat'ja: TDSFU 54—57 l.

ROT, A. M.: Russkie neologizmy sovetskoj épochi v vengerskom jazyke i distributivnyj analiz ich značenij: TDSFU 42—45 l.

K. SAL ÉVA: Etimológiai megjegyzések: NyK 65: 398—403 l.

A magyar *ad*, *ág*, *csap* 'fenyőgally' *csűr* ~ *csűr* 'a pörgő orsója', R. *ellik* 'steigen' és 'ül' *Fekke?*, *fél* 'halb' és a *fél*: *félszer*, *ajtófélfa* szavakat vizsgálja.

SCHLACHTER, W.: „Az én házam”: CIF 121—171 l.

A címbeli és az *apa háza* szerkezetek kialakulását az egymás mellett élt *apa ház*, ill. nyomatékos *én ház* és nyomatékalan *ház én* szerkezetek továbbfejlődéséből, egymásra hatásából vezeti le. Sok értékes megfigyelést tesz az uráli nyelveknek birtokos szerkezetének típusairól, keletkezésükről.

SZOMJAS-SCHIFFERT, Gy.: Finnisch—ugrische Herkunft der ungarischen „Regös”-Gesänge: CIF 364—396 l.

ZÉKÁNY, IMRE: Slaavni laensönad ungari ja rumeenia keeles: ESA 9: 203—210 l.

A magyar és a román nyelv közös szláv elemeit tárgyalja. Ezek egy része magyar közvetítéssel került át a románba.

ZIKAN', I. V.: Nekotorye osobennosti vengerskich leksiceskich zaimstvovaniy v govore rumynskogo naselenija Zakarpat'ja: TDSFU 59. l.

III.

GULYA, J.: Drevnemansijskie dialekty: CIF 172—175 l.

XVIII. századi vogul szójegyzékek hangtörténeti tanulságait foglalja össze.

KÁLMÁN, B.: Háálkustatistilisi vaatlusi mansi keele alalt: N 123—127 l.

Vogul magánhangzó és mássalhangzó fonémák megterheléséről közöl kvantitatív adatokat.

KÁLMÁN, B.: Semantisches und Stilistisches bei den russischen Lehnwörtern der wogulischen Sprache: CIF 181—183 l.

Meggyökeresedett orosz jövevényszavakban előforduló jelentésváltozásokról és szófajváltásról közöl adatokat. — Orosz jövevényszók — nagy számuk ellenére — alig találhatók a vogul népköltészet nyelvében. Ennek okairól tájékoztat.

KÁLMÁN BÉLA: Chrestomathia vogulica. Budapest 1963, Tankönyvkiadó. — 124 l., 1 fénykép mell. — [Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek]

A szerző 1955-ben megjelent „Manysi nyelvkönyv” című munkájához képest ez a nyelvkönyv homogénabb, és bővebb is. A nyelvtani rész gyarapodott (21—50 l.). Előnyére válik a könyvnek, hogy a szövegek egységes hangjelölésűek, s nagy részük a szerző saját följegyzésű gyűjtéséből származik. A hangjelölés jóval egyszerűbb az eddig használatnál, de nem fonematikus. A kötet főleg az északi nyelvjárás (és az irodalmi nyelv) megismertetésére törekszik, de egyéb nyelvjárásokból is közöl szövegmutatványokat. A szövegekhez szójegyzék (74—95 l.) és a szövegek német fordítása (96—118 l.) csatlakozik. A szótár és a nyelvtani rész két nyelvű (magyar, német).

KÁLMÁN, BÉLA: Berichtigung: JSFOu 63: 1 l.

A MSFOu. 125. kötetének 181. és 184—185. lapján megjelent vogul dallamokhoz közöl helyesbítést.

KANNISTO [ARTTURI]—LIIMOLA [MATTI]: Wogulische Volkslichtung VI. Helsinki 1963, SUS. — 335 l. — [MSFOu 134].

Ez a kötet sorsénekeket, sirató énekeket, gyermekverseket, találós kérdéseket és különféle egyéb szövegeket tartalmaz. A kötetben minden fő nyelvjárás képviselve van, a legtöbb anyag azonban az északiból származik. A szövegekhez tárgyi és nyelvi magyarázatok kapcsolódnak.

Sz. KISPÁL MAGDOLNA: A vogul *m* elemű igenévképzők hang- és alaktana: NyK 65: 253—282 l.

Kimutatja, 1. hogy az *m* a befejezett cselekvésű melléknévi igenév képzője, 2. hogy az *im* a befejezett cselekvésű melléknévi igenév szenvedő alakjának a képzője, az *i* a passzívum jele, 3. hogy az *im* a befejezett cselekvésű határozói igenév képzője, az - - esetrag.

Sz. KISPÁL, MAGDOLNA: Über den grammatischen Kategoriewechsel eines wogulischen Verbalnomens: CIF 176—180 l.

A *-nə* képzős igenév (< *-n* deverb. névszóképző + lativus) eredetileg cél- és irányhatározó szerepkörű volt. Jelzői és egyéb használata ebből alakult.

LIIMOLA, MATTI: Zur historischen Formenlehre des Wogulischen I. Flexion der Nomina. Helsinki 1963, SUS. — 284 l. — [MSFOu 127].

A vogul történeti nyelvtan egy összefüggő nagy fejezetéről ad áttekintő képet a szerző. Megállapításai szorosan kapcsolódnak eddigi kutatási eredményeihez. Az 1. fejezetben a számjelöléssel, a 2.-ban a főnévragozással (nom., acc., loc., elat.-abl., lat., instr.-comit., voc.), a 3.-ban a névszóragozáson kívül megkövesült ragos alakokkal, a 4.-ben pedig a birtokos személyragok történetével foglalkozik. A kötet nemcsak összegezi az eddigi eredményeket, hanem sok új megállapítással gazdagítja vogul nyelvtani és nyelvtörténeti ismereteinket. A monográfia elsősorban Kannisto rendkívül gazdag vogul anyagára épül. Célja a tárgyalat kategóriák vogul nyelven belüli történetének megrajzolása, sokszor azonban a többi (obi) ugor és finnugor nyelvet érintő kérdések is tárgyaltnak.

MÄGISTE, JULIUS: Eine Abhandlung über die russischen Lehnwörter im Wogulischen: Språkliga Bidrag Vol. 4, Nr. 18 (Lund 1963): 81—89 l.

MUNKÁCSI [BERNÁT]—KÁLMÁN [BÉLA]: Manysi (vogul) népköltési gyűjtemény IV. kötet 2. rész. Budapest 1963, Akadémiai Kiadó. — 314 l., 3 térkép mell.

A kötet Munkácsi B. tárgyi és nyelvi magyarázatait tartalmazza a VNGy IV. kötetéhez Kálmán B. sajtó alá rendezésében. Megelőzi ezt a részt Kálmán B. „Fejezetek az obi-ugor népköltészetéről” című bevezető tanulmánya, mely a VNGy IV. kötetének műfajairól tájékoztat (sorsének, vitézi ének, medveünnepi színjáték, állatének, mese, találós mese). Közli Munkácsi és Pápai Ob vidéki térképét és az azon található vogul, osztyák, zürjén, szelkup és orosz helyneveket. A kötet végén szómutató van.

ROMBANDEEVA, E.: Narodnaja etimologija toponimičeskich nazvanii: TDSFU 36—37 l.

ROMBANDEJEVA, E. I.: Einige Sitten und Bräuche der Mansen (Wogulen) bei der Geburt der Kinder: GF 85—92 l.

Saját megfigyelései alapján írja le az északi voguloknak a menstruációval és a szüléssel kapcsolatos szokásait, melyeknek középpontjában a nő tisztátalansága, ill. megtisztulási ritusa áll. A tárgyalat jelenségek és eszközök vogul terminológiáját is közli.

IV.

AUSTERLITZ, R.: Der ostjakische Versbau: CIF 276—278 l.

„Ob-Ugric Metrics” c. könyvének módszerét és eredményeit foglalja össze: osztyák énekek formális (kvalitatív és kvantitatív) elemzésének szempontjait ismerteti. Kitér a szöveg és a dallam viszonyára. — Előadásához csatlakozik Gáldi L. hozzászólása (278—280 l.: a terasz-vers, a gondolati parallelizmus, a szintaktikai ritmus kérdéseihez).

GANSCHOW, G.: Affektiv-deskriptive Wortbildungssuffixe im Ostjakischen: CIF 188—192 l.

Az osztyák affektív-deszkriptív jelzők jellemzője a palatális vagy kakuminális mássalhangzó vagy az *r*. Ezek részben eredetiek, kezdettől fogva affektív értékűek (az idetartozó névszóképzők és az *r* elemű ige képzők), részben másodlagosak (palatalizáció útján affektívvá lett ige képzők). Az affektív palatalizáció leginkább a nyugati osztyákra jellemző.

KODOLÁNYI, J. JR.: Speicher der Chanten (Ostjaken) für Opfergegenstände: GF 111—114 l.

Jankó János hagyatékából közli három áldozati kamra leírását, ill. alaprajzát és fényképét.

F. MÉSZÁROS HENRIETTA: Az osztyák irodalmi nyelvről: NyK 65: 376—384 l.

Osztyák (*chanti*) hőségekek. Reguly A. és Pápay J. hagyatéka. III. kötet, 1. füzet. Zsirai M. hagyatékából közzéteszi Fokos Dávid. Budapest 1963, Akadémiai Kiadó. — 172 l.

Reguly utolsóelőtti kiadatlan osztyák hőségeke, az Aranyos-Fejedelem éneke (1346 sor), került kiadásra ebben a kötetben. Reguly szövegén kívül közli Pápaynak az első 657 sorhoz készített fonetikus átírását. A szövegekhez magyar és német fordítás csatlakozik. A magyar fordítás még Pápaytól származik.

SAUER, G.: Die syrjänischen Lehnuffixe im Ostjakischen: CIF 193—196 l.

A zürjén hatás az osztyák szóképzésben felülmúlja az orosz és a szamojéd hatást. Az osztyákban 7 névszóképző, 2 névszói partikula és 7 ige képző zürjén eredetű.

STEINITZ, W.: Ein ostjakisches Märchen in M. A. Castréns handschriftlichem Nachlass: GF 115—119 l.

Az Aarne-Thompson 1535. sz. mesetípus egyik ismeretlen, osztják változata német fordítással, jegyzetekkel.

STEINITZ, WOLFGANG: Zu vorrussischen Namen und ihrer Aufnahme und Wiedergabe im Russischen: Slawische Namenforschung (Berlin 1963, Akademie-Verl.): 7—14 l.

Az Észak-Eurázsia helyneveinek kutatásában eddig kialakult gyakorlattal ellentétben, e helynevek magyarázatában nem szabad a mai orosz alakból kiindulni. Meg kell vizsgálni az ott élő eredeti — nem orosz — lakosság körében használt formákat. Példákkal világítja meg e módszertani eljárás szükségességét (*Vaszjugán, Pumpokol*). — Az *osztják* népnév közismert magyarázatát cáfolva, azt a török *isták* szóból származtatja, amely — miképp az *osztják* név is — etnikailag meghatározatlan csoportok jelölője. Az oroszban az **istak* a mellette gyakran használt *otak* (> *vojják*) analógiás hatására alakult (> *ostak*).

VÉRTÉS, EDIT: Beiträge zur Kenntnis der ostjakischen Pronominaladverbien III.: ALH 13: 15—33 l.

Az idő-, mód- és okhatározószókat vizsgálja.

VÉRTÉS, EDIT: Über einige grammatische Fragen der Surgutostjakischen Mundarten: CIF 184—187 l.

A névszó- és igeragozás egyezéseinek és eltéréseinek vizsgálata is azt mutatja, hogy a szurguti nyelvjárások átmenetet alkotnak a déli és a legkeletibb (V, Vj) nyelvjárások között. A szurguti nyelvjárásokban a gyűjtők adataiban mutatkozó eltéréseket a névmási tövű határozószókon mutatja be.

VÉRTÉS, E.: Auf der Spur mythischer Gesänge der Ostjaken: GF 121—130 l.

Paasonen osztják szótárának mitológiai vonatkozású kondai (s részben fordítás nélkül közzétett) példamondatait szó szerinti fordításukkal együtt tartalom szerinti csoportosításban közli.

8. Szamojéd nyelvek

DIÓSZEGI, VILMOS: Denkmäler der samojedischen Kultur im Schamanismus der ostsajanischen Völker: AEH 12: 139—178 l.

DIÓSZEGI VILMOS: A szamojéd kultúra emlékei a kelet-szajáni népek samanizmusában: E 74: 435—465 l.

A kelet-szajáni népek samanizmusa élesen különbözik a környező népekétől, de sok egyezést mutat a szamojédokéval.

GÁLDI, L.: Zu einigen Problemen des Versbaus in den samojedischen Schamanengesängen: GF 135—147 l.

Lotz kamassz verstanii kutatásaiból kiindulva néhány kamassz ima és nyenyec sámánének (köztük egy eddig közöletlen ének) vizsgálatából arra az eredményre jut, hogy a szamojéd sámándal általában heterometrikus. A verssorok 2—4 tagúak, s ezek szótagszáma egyenként 1—4 között ingadozik.

HAJDÚ, P.: Von der Klassifikation der samojedischen Schamanen: GF 161—190 l.

A szamojéd nyelvek sokféle sámán elnevezésének magyarázata és néprajzi párhuzamok alapján kimutatja, hogy a szamojédok sámánjaikat képességeik szerint kategóriákba rangscolták. A tanulmány az NyK 62: 51—71 megjelent cikk bővített német változata.

HAJDÚ, P.: Lativ und Infinitiv im Samojedischen: CIF 269—271 l.

A szamojéd nyelvek infinitívus képzőit kapcsolatba hozza egy *ś* (< *uráli *ć*) alakú lativus suffixummal, amelynek ma főleg állapothatározói szerepe van. A kérdés részletes magyar nyelvű kifejtése a MészölyEmlk-ben: In Memoriam G. Mészöly (Szeged 1961) 119—131. l.

HAJDÚ, P.: The Samoyed peoples and languages. Bloomington. — The Hague 1963, Indiana University — Mouton & Co. — 114 l. — [Uralic and Altaic Series 14]

Az MNyTK 76. számaként 1949-ben megjelent „Szamojéd népek és nyelvek” c. tájékoztató lényegesen bővített és megújított továbbfejlesztése. 11 fejezetben ismerteti a szamojéd népeket, elnevezéseiket, embertani, néprajzi sajátosságukat, társadalmukat, népköltészetüket, történetüket. Jellemzi a szamojéd nyelveket. 12. fejezetként a szamojéd nyelveken megjelent, ill. a szamojédokról írt nyelvészeti, néprajzi irodalom bibliográfiáját sorolja fel.

HAJDÚ PÉTER: A szelkup locativustól és ablativustól a magyar visszaható névmásig: NNyt 7: 5—18 l.

A magyar visszaható névmáshoz N. Sebestyén I. szelkup és jurák megfeleléseket kapcsolt. A javasolt szelkup *magan* 'bei, neben' névű azonban a *my* 'Ding, etwas' főnév locativusa, ezért nem hozható összefüggésbe *maga* névmásunkkal. A jurák *manĵtan* 'ich selbst' névmás azonban idevonható. A jurák *manĵtan* rokonítható a jur. E. *mānĵat* 'Busen' és a szelkup *muŋĵat* ua. szavakkal. Foglalkozik még a szelkup loc. és abl. fejlődésével is.

KRADER, LAWRENCE: Peoples of Central Asia. Bloomington — The Hague 1963, Indiana University — Mouton & Co. — XIV, 320 l., 2 térkép mell. — [Uralic and Altaic Series 26]

Közép-Ázsia népeinek és nyelveinek sok szempontú ismertetése. Közvetve a szamojéd filológia számára is jól használható, amennyiben eltörökösödött szamojéd népelemekkel is foglalkozik.

POPOW, A. A.: Wie Sereptie D'aruoskin zum Schamanen erwählt wurde: GF 149—159 l. Egy nganaszán elbeszélése sámánná levéséről. Egy-két új nganaszan nyelvi adattal.

RÉDEI, KÁROLY: Juraksamojedische Lehnwörter in der syrjänischen Sprache: ALH 13: 275—310 l.

A 85 + 7 szót tartalmazó szójegyzéket a jurakszamojéd hangok zürjén megfeleléseit tárgyaló rész követi. Vizsgálja a jövevényszavak földrajzi megoszlását. Az intenzív kölcsönzések ideje a XVII—XVIII. század fordulója körüli időre tehető. Végül fogalomkörök szerint csoportosítja a szóanyagot.

N. SEBESTYÉN, IRÉN: Zwei juraksamojedische reflexive Pronomina: CIF 256—262 l.

Magyarul l. NyK 64 (1962): 341 kk.

SIMČENKO, JU. B.: Nganasanskie ornamenty: SĚ 1963/3: 166—171 l.

A nganaszan ruházat díszítőmotívumainak funkciói és elnevezései.

SIMČENKO, JU. B.: Prazdnik any'o-djaly u avamskich nganasan: SĚS 5: 168—179 l. —

[TIÉ 84]

Az ún. „Nagy nap” ünnepének leírása. Az ünnepet a hóolvadás idején szokták ülni. Különböző áldozatokat, táncokat stb. mutatnak be. Nganaszán nyelvi anyag is található a szövegben.

STEINITZ, WOLFGANG: Etymologische Beiträge III.: ALH 13: 213—223 l.

17 új szelkup jövevényszót mutat ki a keleti osztjákban.

SUSOJ, E. G.: Obrazovanie glagolov vtoričnoj perechodnosti: TDSFU 6—7 l.

TEREŠČENKO, N. M.: Sobstvennye imena ljudej u nencev: TDSFU 29—30 l.

TEREŠČENKO, N. M.: Sposoby vyraženiya prjamoego dopol'nenija v neneckom jazyke v svjazi s charakterom objekta: CIF 263—268 l.

A tárgy jelöletlen és jelölt kifejezőmódjait tárgyalja a nyenyecben. Felhívja a figyelmet arra az eddig számon nem tartott tényre, hogy a datPl ragjával (-*ha?* stb.) ellátott szó részleges tárgyat is kifejezhet.

VASIL'EV, V. I.—SIMČENKO, JU. B.: Sovremennoe samodijskoe naselenie Tajmyra: SĚ 1963/3: 9—20 l.

A nyugati tajmiri, a Jeniszej torkolatától keletre élő nyenyeczek, tundrai enyeczek és nganaszanok (avamok) mai életét mutatja be.

VASIL'EV, V. I.: Lesnye éncy. Očerki istorii, chozjajstva i kultura: SĚS 5: 33—70 l. — [TIÉ 84]

Gazdagon illusztrált néprajzi leírást ad a Potapovo-ban élő, jelenleg 104 főből álló erdei enyec népről, amelyet eddig sem nyelvészek, sem etnográfusok nem vizsgáltak. A szövegben enyec szavak is előfordulnak.

WERBOW, G. D.: Bestattungsriten bei den Enzen (Jenissei-Samojeden): GF 131—133 l.

Egy enyec temetés leírása 1938-ból. Verbov informátora nyenyec nyelvű lehetett, mert a cikkben szereplő nyelvi adatok nyenyec nyelvűek. Enyec adatnak legfeljebb a *Sado Osaku* személynév és a *Solda* nemzetségnév tekinthető.

A szövegelemzés kérdései egy francia módszertani mű alapján

(P. Pouget: L'explication française au Baccalauréat, Librairie Hachette, 1952)

Elég erős nálunk a köztudatban az a felfogás, hogy az „explication de texte” módszer következtében Franciaországban a középiskolát végzett tanulóknak általában a mieinknél magasabb szinten áll az anyanyelvi műveltsége, fejlettebb az írásbeli és szóbeli kifejezőképessége, kifinomultabb az irodalmi ízlése, megalapozottabb művészi ítélőképessége. Nem látszik érdekeltenek a közvélemény általánosítása mellé odaállítani a francia szaktanárok közvetlen tapasztalatait, feltárni nehézségeiket és módszereikből tanulságokat vonni le azoknak a hiányoknak a megszüntetésére, amelyek a műelemzés terén nálunk még igen nagy mértékben feltalálhatók az iskolai oktatásban éppúgy, mint az irodalomkritikában.

A műelemzés központi szerepét mutatja a francia középiskolában az is, hogy a szóbeli érettségi vizsgán (baccalauréat) nem irodalomtörténeti kérdésekről felelnek a jelöltek, hanem szövegelemzési feladatot kapnak. A 15—25 sornyi terjedelmű verses vagy prózai szöveg a XVII. századi francia irodalomtól kezdve napjainkig, lényegében szabadon választható. A jelöltnek a kézbe vett szöveg alapján be kell bizonyítania, hogy tiszta fogalma van a mű egészéről, behatolt annak az értelmébe, megértette jelentőségét és művészi szépségét. Nyilvánvaló, hogy ennek a követelménynek csak az tud megfelelni, aki kitűnően ismeri anyanyelvét, annak fejlődését, a politikai történelmet, a művészettörténetet, szóval, akinek gazdag, széleskörű műveltsége van. Alapelv az elbírálásban, hogy a szövegelemzés az érettségien nem olyan szókins- és nyelvtani gyakorlat, amelyet az elemi iskola osztályaiban végeznek, de nem is irodalomtörténeti ismeretek felmondása. A hivatalos rendelkezések felhatalmazzák ugyan a vizsgáztatót arra, hogy az elemzés közben vagy azután kérdéseket tegyen fel a mű szerzőjére és korára vonatkozóan, de a jelöltnek nincs joga, hogy az elemzést a szöveghez kapcsolódó irodalomtörténeti ismertetéssel helyettesítse.

Az „explication de texte” tehát igen komplex tevékenység. Hiába van a jelöltnek szilárd tárgyismerete, hiába rendelkezik kitűnő áttekintő képességgel, finomságok iránti érzékkel, ízléssel, emocionális érzékenységgel és asszociációs élnkséggel, a műelemzés módszeres fogásainak elsajátítása nélkül nem biztos, hogy megfelelő eredményt ér el ezen a téren. Sokféle szövegelemzési módszer lehetséges, mindegyiknek megvan az előnye és hátránya. Veszélyt csak az jelent, ha a jelöltnek egyáltalában nincsen módszere.

Pouget megfigyelése szerint a jelöltek többsége nem látja ennek a jelentőségét. Gyakori figyelmeztetések ellenére a francia érettségit olyan könnyű vizsgának tartják, amelyik semmiféle külön előkészületet, semmiféle módszertani gyakorlást nem igényel. A statisztikák szerint viszont — a valóban magas követelmények miatt — az eredmény ebben a tantárgyban általában a közepes alatt marad, sokszor a jó tanulók sem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket. Pouget könyve az érettségire készülő tanulók munkáját igyekszik megkönnyíteni azért, hogy éveken át kipróbált műelemzési módszerét elméletileg és szövegeken alkalmazva ismeretivel velük. Eszerint az érettségien végzendő szövegelemzést a következő mozzanatokra célszerű tagolni: 1. a szöveg helyének meghatározása, 2. felolvasása, 3. legfőbb jellegzettségének megállapítása, 4. a szerkezet tanulmányozása, 5. a szöveg részletes elemzése, 6. végső következtetés. Az egyes szempontokhoz a következő magyarázatot fűzi a szerző:

1. A szöveg „szituálása” azt jelenti, hogy a szemelvényt felolvasás előtt behelyezzük a mű egészébe. Természetesen más a követelmény akkor, ha kötelező olvasásra kijelölt műről van szó, mint olyan irodalmi alkotás esetén, amelyből csak szemelvények ismeretét írja elő a tanterv. Ismét más olyan szemelvényvel kapcsolatban, amelyet a jelöltnek joga van nem ismerni. Az első esetben követelmény a szemelvény helyének pontos megjelölésén kívül a tartalmi összefüggések megállapítása is, a másodikban megelégedhetünk azzal, hogy az olvasott szemelvények emlékéhez viszonyítsa az elemzendő szöveget; a harmadik eset nem igényli a szövegösszefüggés ismeretét, ezért ilyenkor a jelölt egyszerre a második feladatra, a felolvasásra térhet rá. A szövegelemzést bevezető mozzanat legyen világos és tömör. Ilyenkor még nem kell a mű egészére, szerkezetére, sem az író művészetére vonatkozó megállapításokat tenni.

2. A felolvasás a jó elemzés szükségszerű bevezetése. A pontos, kifejező, árnyalt-olvasás legjobb bizonyítéka annak, hogy valaki érti a szöveget és van érzéke annak szépsége iránt. Ez tehát nem időhúzásra szolgáló alkalom, amelytől minél előbb jó megszabadulni, hanem szerves része az elemzésnek. Különös gondot kell fordítani a szép versolvasásra. Nem szabad megengedni, hogy a jelölt tetszése szerint összetörje a vers ritmusát, minden sort mesterségesen felsorokkra vágjon tekintet nélkül a ritmusra és a szókapcsolatokra.

3. A mű legfőbb jellegzettségének megállapítása a szövegelemzés egyik döntő szakasza. Itt kell feltárnunk az irodalmi alkotás lényegét, amely körül forog majd az elemzés. Itt kell meghatározni a magyarázat általános irányát is. Bár legtöbbször igen nehéz elválasztani a formát a tartalomtól, mégis tény, hogy az egyik mű inkább az eszmék erejével és eredetiségével hat, a másik inkább művészi eszközei által. Ez a változatosság különféle mértékben megtalálható minden nagy író műveiben, a tanulók viszont arra töreksenek, hogy ezeket teljesen uniformizálják. Ezért, hogy a jelölt megtalálja a szöveg egészére jellemző legfőbb tulajdonságokat, bátran rá kell bízni magát jó érzékére, intuíciójára és ízlésére. Mellőznie kell az író művei összességére vonatkozó nézetek ismertetését.

4. Az irodalmi mű szerkezeti elemzése nem csupán azt jelenti, hogy a szöveget részekre tagoljuk, hanem azt, hogy hatoljunk be annak lényegébe, mutassuk meg, hogy a részek elrendezése és aránya hogyan járul hozzá az összhatáshoz. Ez a mozzanat már előkészület a mű részletes elemzéséhez.

5. A részletes elemzés a szövegnek elemről elemre, kifejezésről kifejezésre, olykor szóról szóra való magyarázatát jelenti. Az elemzés területe gyakorlatilag határtalan. Minden magyarázatra szoruló részletet elemezni kell. A tapasztalat szerint a jelöltek olykor a közhasználatú szavak jelentésével sincsenek mindig tisztában. Különös gondot kell fordítani a szómagyarázatra régi szövegekben. Ilyenkor egész pontosan meg kell határozni mindazokat a szavakat, amelyeknek a jelentése megváltozott. A tanulóknak meg kell barátkozniok a klasszikus francia nyelvvel, amely irodalmi tanulmányaik alapja. Ugyanakkor meg kell mutatniok azt is, hogyan tudja pl. egy Montesquieu szavakkal kifejezni teljes érzésvilágát, hogyan tudja egy Valéry minél pontosabban megeleveníteni bizonyos szavak jelentését sajátos módon keverve azok etimológiai értelmét alkalmi jelentésükkel. Ebből következik, hogy a szavakat nem önmagukban, hanem mindig szövegösszefüggésben kell tanulmányozni. Csak így lehet megragadni a szöveg értelmét, így lehet behatolni az író alkotó munkájába. A nyelvtani szerkezet vizsgálatának is mindig arra kell irányulnia, hogy minél jobban megvilágítsa az író gondolatmenetét és azokat az érzésáryalakat, amelyeket ki akar fejezni. Így mutathatjuk ki pl. az alá- és mellérendelt mondatok változtatásával elért stílushatásokat, vagy az igemódok és egyéb stílus-elemek funkcióját.

Sohasem szabad szem elől téveszteni, hogy az elemzésnek mindig a szövegből kell elindulnia, onnan kell eljutnia az íróhoz és korához. Ezzel kapcsolatban persze joga van a jelöltnak megmutatni, hogy ismeri egy mű teljes egészét, egy író gondolkodásának általános irányvonalát és művészetének legközvetlenebb előzményeit. De soha nem szabad szem elől téveszteni a szöveget. Különösen érvényes ez a szabály akkor, ha egy író művészetéről, stílusáról, technikájáról van szó. Különös gondot kell fordítani arra, hogy a sokszempontú elemzés szerkesztileg ne legyen széteső, hanem olyan összefüggő egész, mint egy jól szerkesztett írásmű.

6. A végső következtetésnek az a célja, hogy egyszerűen, néhány tömör, határozott mondatban összefoglalja az elemzés lényegét, kifejezze a szövegre vonatkozó általános véleményt. Ennek már nem kell új elemet tartalmaznia, de közvetlenül kell következnie az előző magyarázatból.

A szóbeli előadásra vonatkozó követelmény az, hogy őrizze meg a rögtönzés jellegét és tónusát, tartsa meg a nyelvhelyességi szabályokat és a lehetőség szerint legyen könnyed, őrizkedjék az iskolai zsargon, illetve a hangzatos és hatásvadászó szavak használatától, törekedjék az egyszerűségre. Kívánatos, hogy az elemzés hangneme a szöveghez igazodjék. Tartózkodni kell attól, hogy pl. Pascalról tréfás hangon beszéljenek, vagy Voltaire szellemességét megsemmisítsék magyarázatuk nehézségével.

*

A főntebb ismertetett elmélet gyakorlati alkalmazására és a követelmények színvonalának érzékeltesére lássuk *Du Bellay* Nostalgie c. költeményének elemzését Pouget elképzelése szerint.

Nostalgie

Heureux, qui, comme Ulysse, a fait un beau voyage,
Ou comme cestui-la qui conquit la Toison,
Et puis est retourné, plein d'usage et raison
Vivre entre ses parents le reste de son âge!

Quand reverrai-je, hélas, de mon petit village
Fumer la cheminée: et en quelle saison
Reverrai-je le clos de ma pauvre maison,
Qui m'est une province, et beaucoup davantage?

Plus me plaît le séjour qu' ont bati mes aïeux
Que des palais Romains le front audacieux.
Plus que le marbre dur me plaît l'ardoise fine,

Plus mon Loire gaulois que le Tibre latin;
Plus mon petit Liré que le mont Palatin,
Et plus que l'air marin la douceur angevine.

Les Regrets, XXXI.

Tóth Árpád fordításában így hangzik a költemény:

Honvágy

Boldog, ki mint Ulysses, száz szép mérföldet bolygott,
S járt gyapjas aranyért, mint Jázon, régi hős,
S ki tűzhelyéhez aztán, már mint bölcs úr s idős,
Békén pihenni tért, hogy lenne csendbe boldog.

Hát én? Látom-e még füstből fútt lenge fodrod,
Kéményekkel pipázó falum, vén ismerős?
S kis házam, többem nékem, mint királynak az ő
Ország, jaj, lát-e még, kit sorsa messze sodrott?

Mert szebb volt, míg felém tetőd ős íve hajlék,
Mint Róma csarnoka, a büszke ormú hajlék,
S szebb, mint a durva márvány, palád, az enyhe-kék . . .

És drágább, gall Loire-om Tibernél, a latinnál,
S a Lyré kicsi halma a híres Palatinnál
S e sós tengeri szélnél az édes honni lég! . . .

*

A szöveg helyének meghatározása. Du Bellay, sőt a Pléaide egész költői termésének leg-híresebb költeménye a „Regrets” ciklusból. A költőt római tartózkodása ihlette. Az alap-élményt a cím is mutatja.

A felolvasás hitelesen adja vissza a költemény tónusát, az elégikus jelleget, amelyet itt-ott eposzi ragyogás hat át. Juttassa kifejezésre a vers egyszerűségét és zeneiségét is.

A szonett fő jellemvonása az a művészi egyszerűség, amellyel Du Bellaynek egyetlen meghatározó szépségű költeményben sikerült kifejeznie egy személyes, nagyon emberi élményt, a szülőföld utáni vágyakozást.

A vers szerkezete is egyszerű, mesterkélttség nélküli:

Első négy soros versszak: Boldogok azok a nagy utazók, akik megismerték a hazatérés örömet.

Második négy soros versszak: Mikor ismerem meg én azt?

Három soros versszakok: A büszke Rómánál jobban szeretem egyszerű falumat.

Az érzés egy fajta zenei előadási tempóban jut kifejezésre: először mintegy szordinóban, közvetve (utalva arra az irigységre, amit néhány mesehős iránt érez), azután a második versszakban közvetlenül, gyöngéden, a három soros versszakokban pedig már határozott szenvedéllyel. Valamennyi versszak jellegét az erős kezdés adja meg. A befejezés nem szellemes csattanó, hanem egy különösen szuggesztív sor.

A versforma alexandrin (mint a „Regrets” valamennyi szonettjében). Ez szigorúan kötött forma: a négy soros versszakokban hím- és nőrímek váltakoznak, a három soros versszakokban a rímek Marot-féle elhelyezésűek. (ccd, eed).

A részletes elemzés versszakról versszakra, sőt olykor sorról sorra haladva megállapítja, hogy az első versszakban a többszörösen összetett mondat tagmondatai értelmileg hogyan tartoznak össze, megmagyarázza, hogy a XVI. században még használatos volt a latin *eccese hic-ből* származó *cestui-la* mutató névmás. Az *usage* itt tapasztalatot, az *âge* életet jelent. A *plein d'usage et raison* kifejezéshez az a nyelvtani magyarázat szükséges, hogy ha több főnév és ige elé ugyanaz a praepositio járult, a régi nyelv nem ismételte meg mindegyik ige és főnév előtt az előjárót.

A költemény kezdete antik mintára egy felkiáltás (Felix, qui . . .); a vers ritmusának lassúsága érzékelteti azt a sóhajt, amely a két görög hős otthonra találása miatti irigységből fakad: *Heureux qui, (comme Ulysse,) a fait un beau voyage.*

Az olyan humanista számára, mint Du Bellay is, Ulysses és Jason kedvesebb és realisabb két személy, mint kora nagy utazói. Mindkettő közös vonása, hogy *szép utazás után hazatértek.* (A „szép utazás” kifejezésben a jelzőnek nem olyan banális jelentése van, mint ahogyan mi használjuk, amikor egy turista útról számolunk be; az itt a nagyság és a hősiesség gondolatát idézi.)

Ulysses népszerűsége miatt csak névvel van jelölve, de azért is, mert sok kalandja közt nincs értelme a válogatásnak. Jasont viszont egy lényeges cselekedete mutatja be, amelynek költői nagysága egy sormetszet nélküli szárnyaló sorban jut kifejezésre:

Ou comme cestui-la qui conquit la Toison.

A hatást még fokozza az ellentét, amely a következő két sor nyugalmában és szabályos sormetszerében mutatkozik. Ha Du Bellay útjának nem is volt meg az a „szépsége”, mint az Ulyssesének és Jasonének, legalább levonja maga számára a tanulságot, és a magát fáradtnak, kifosztottnak érző költő nem kíván mást, csak hogy élete hátra levő napjait családi boldogságban töltsse.

Az antik mitológia emlékének idézése az első versszakban egyáltalában nem árt az érzés őszinteségének, valójában nem műveltségfigotgatás az; csupán olyan ismerős példákra történik hivatkozás, amelyek világos és költői szimbólumok.

*

Nincs lehetőségünk arra, hogy tovább folytassuk a vers részletes elemzésének bemutatását, minden bizonnyal az eddigiekből is kitűnik a tartalom és forma minden árnyalata iránti érzékenység. A finom megfigyelések sorozata természetesen vezet a *végző következtetéshez*: Ez a kis költemény valóban remekmű az ihlet személyes jellege és a modern hangsúly következtében, melyet Du Bellay a honvágy kifejezésének adni tudott, továbbá az egyszerű szerkesztés miatt, amely megfelel a szonett zárt költői formájának.

Könnyű volna ezt a műelemzési módszert éppúgy, mint minden, a kizárólagosság igényével fellépő kísérletet a sematizmus és a formalizmus vádjával illetni. Erre azonban jelenleg azért nincs szükség, mivel a mű szerzője is elismer a magáé mellett még más hatásosan alkalmazható műelemzési módszereket. Azt a merevséget azonban, amely a legkülönbözőbb jellegű irodalmi alkotásokat ugyanolyan szempontok szerint próbálja elemezni, kritikai megjegyzéssel kell illetnünk, mivel igaznak tartjuk a megállapítást, amely szerint „a szövegelemzés futószalag-rendszerét nem lehet megalkotni, hanem a módszert a műalkotáshoz szabva (és nem megfordítva: a műalkotást egyfajta módszer keretei közé kényszerítve) az elemzés gyakorlati megvalósítását a műalkotás természeté felől közelítve meg, sokféle módszerbeli változattal lehet elemzésünket a műalkotás megértésének, esztétikai élvezetének szolgálatába állítani”. (Pálmai Kálmán: A verselemzés szerepe az irodalmi ismeretterjesztésben. Bp. 1963. 5. l.)

Jogos az „explication de texte” módszerrel kapcsolatban az az aggodalom is, hogy nem lehet minden esetben mindent a szövegből megmagyarázni, ennek a túlhajtása a tartalom elhomályosításához, üres formalizmushoz vezethet. Nem szabad tehát e módszer szolgai lemásolásával kísérleteznünk, hiszen a marxista esztétika biztosítja a műelemzés számára a legjobb lehetőségeket. De hogy annak igényes alkalmazásától még milyen messze járunk, arra nemcsak Bóka László és Keresztúry Dezső kitűnő írásai hívták fel a figyelmet (Irodalomtörténet, 1958. 3—4. sz.), hanem gyakran rádöbben bennünket negatív példáival az iskolai tanítási gyakorlat is.

A „explication de texte” módszerből nem a műelemzési koncepció, hanem a részletkérdések megoldása szempontjából lehet tanulságot merítenünk, elsősorban a művek nyelvi-stilisztikai elemzésére vonatkozóan. Évek óta jelszó és követelmény is már nálunk az irodalom és nyelvtan tanításának összekapcsolása. Eredményeink sem lebecsülendők ezen a téren. A további előhaladáshoz a bemutatott módszer egyes mozzanatainak kritikai felhasználása segítséget nyújthat.

SÍPKA SÁNDOR